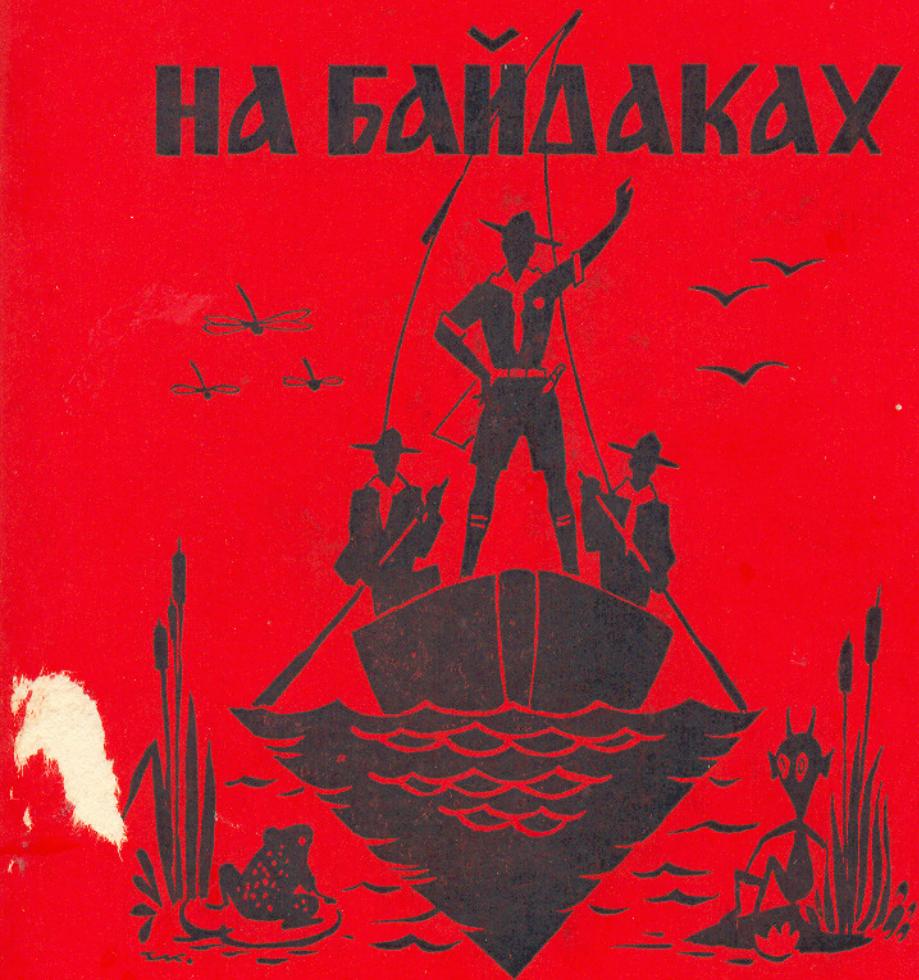

НА БАЙДАКАХ

ЛІСОВІ ЧОРТИ -1957

НА БАЙДАКАХ

ВИПРАВА ІІ. КУРЕНЯ "ЛІСОВІ ЧОРТИ"
НА ПОЛІССЯ В 1930-му РОЦІ

Детройт, США

1957

Видання З. куреня УСП і УПС "Лісові Чорти".

Обгортка та ілюстрації Едварда Козака.

Технічне оформлення: кодло "Піп-Іван", Детройт, Міч.

Літературний редактор — Ю. Кошельняк.

Друк. "Укр. Прометей" — 13824 Jos. Campau, Detroit 12, Michigan

”Дуськові“-Андрієві П‘ясецькому,
і
Грицеві Пісецькому,
Двом учасникам виправи на Полісся,
що віддали своє юне життя на службі
Батьківщині

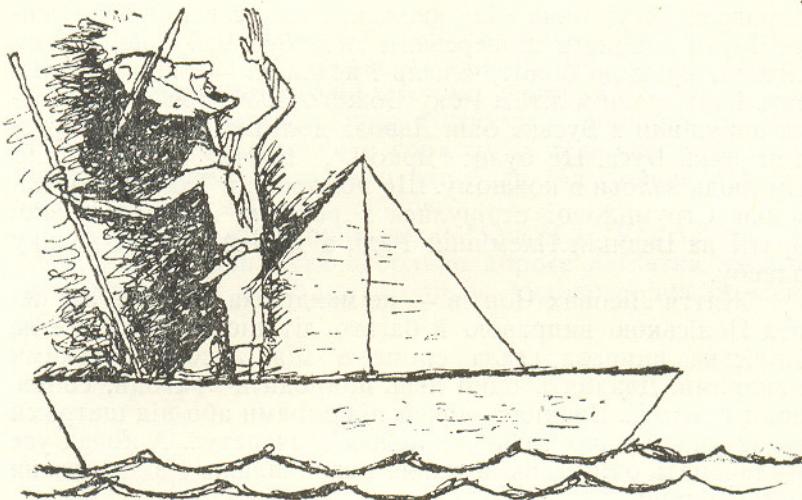
п р и с в я т а .

ДО ЧИТАЧА

Думка видати цю книжечку зродилася з наїоди Юсілейної Зустрічі у 45-ліття існування українського Пласту. Пластуни, що приїжджають на Зустріч, репрезентують певну частину української території та вивчають її особливості. З цього приводу вони видають посібники, списки матеріалів і спомини, яких можливє, з пластовою тематикою.

ІІІ. Курінь Уладу Пластунів Сен'юрів і ІІІ. Курінь Уладу Старших Пластунів "Лісові Чорти" взяли на себе обов'язок видати окремою книжечкою опис першої пластової виправи на Полісся. Цю книжечку дамо в руки юним і старшим читачам. У пій читачі знайдуть два спомини учасників виправи, написані тепер (Парасілюс: "Navigare necesse est...". Мусіє Моріє: "Пішком з Пінська до Львова") та передрук тогодчасних споминів (Карло Летючий: "На тихих водах", Б. Скобар: "На байдаках"). Щоб читачеві краще з'ясувати умовини, серед яких відбувалися подїї, сважали ми доцільним додати короткий список поліських земель, скиготовлений для пластової братії інж. Євгеном Пастернаком, родом із Підляшшя.

"Лісові Чорти"

ПАРАСІЛЮС *

NAVIGARE NECESSE EST...

Промандрували. Лісові Чорти свою найвужчу батьківщину — Карпатську Верховину від лагідних Бойківських верхів, через дикі Горгани й Високу Чорногору аж по Писаний Камінь, там, де вже Зелена Буковина пахне. Щороку зліталися, як додому, в свої Карпатські ліси, палили вогні по диковинах й Раду свою радили на Чортці...

Але вже вузькі їм ставали горизонти і манила дальша батьківська земля. Вже промандрували вони доріжками золотого рівного-рівного Поділля і тугу принесли назад у свої гори.

А в тих часах наш Янкель по інших верхах буяв, не пішки ходив, а Пегасом чвалав. І поривав нас словами величими і улюбленою девізою, що її десь вишпирав у старих книгах: "Навігаре нецессе ест — вівере нон". І припала нам до вподоби класична мудрість, і сказали ми собі: Треба нам плисти...

Тільки Лісова Премудрість стару мудрість поправила: треба плисти і треба жити, власне особливо повно, інтенсивно, весело жити пливучи.

Адьо й Чача, з Львівським ремісничим куренем попили тихою Волинською стороною і привезли вістки, що

* Д-р Юрій Старосольський, живе у Вашингтоні, Д.С.

поривали уяву; Чача цілу книжечку написав... Отож рішили Чорти поплісти пionерським способом забutoю, романтичною країною болот, чапель і комишів — нашим Поліссям. І так, раннім літом Року Божого 1930, три зелені човни вирушили з Буська біля Львова долі ще вузеньким руслом річки Буга. Це були: "Ярко I.", "Крути" і "Вікінг", по сім люда залоги в кожному. Ще подорозі, в Тадані біля Камінки Струмилової стрінулися з рештою Лісочортівської братії на Великій Племінній Раді, а далі й почали велику плавбу.

Життя Лісових Чортів — це мандрівка... багато літ перед Поліською виправою й багато літ після неї. А все ж, Поліська виправа стала епопеєю між Лісочортівськими мандрами. Двадцять один день природи й пригоди, сонця, води й вітру... Двадцять ночей під зорями або під шатрами на пахучих травах і п'янких ложах з очерету... А понад усе — двадцять один день шукання нових шляхів і відкривання Батьківщини...

А тоді то Польща ділила й панувала: в межах одної держави політичні кордони ставила, Волинь, Полісся і Галичину відділяла, зв'язків між ними не бажала. Волинські пластові частини порозв'язувала і численних пластунів наших по тюрях за українські мрії карала. А як відпір, з обох сторін продунав клич:

Ламати Сокальський кордон! Ламати його на кожному відтинку, в кожний спосіб!

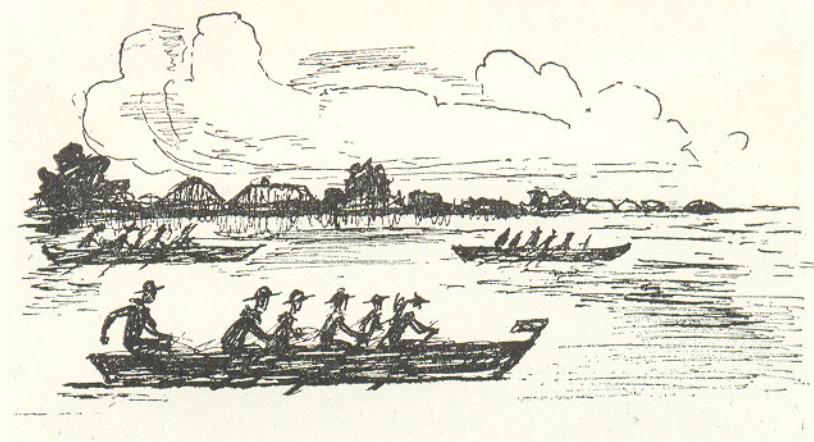
То й ми знайшли свій відтинок і свій спосіб. Наш відтинок був — тихі, забуті села вздовж водних доріг Буга, Мухавця, Великого Каналу, що колись лучив вододіл Буга з вододілом Дніпра, далі вздовж Піни і її боліт, аж по Прип'ять за Пінськом, і містечка, що подорозі, і стрічні люди над берегами. А спосіб наш був — три човни під веслами ябліми вітрилами та пластова охота.

Коли тільки забіліли хатки між густою зеленню, або цікаві постаті з'являлись на березі, тоді в нас лунав клич, який ми присвоїли собі подорозі: "Тягни крипу д'льонду!" і наші кораблі причалювали до берега. І тоді кожна зустріч, розмова, кожний спів для здерхливих, трохи недовірливих поліщуків, кожен нічліг у стодолі були нашим ламанням кордону, були пропагандою єдності Батьківщини. Пізнаючи Батьківщину, ми й несли її пізнання вздовж нашого шляху.

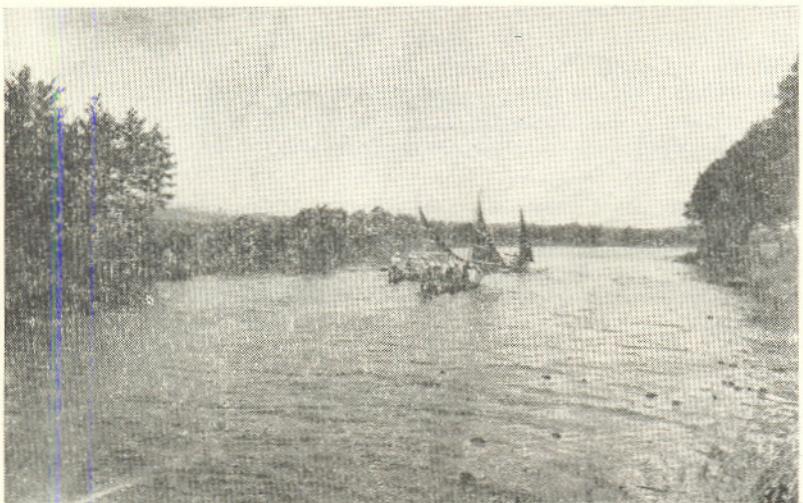
Це все було двадцять сім літ тому. Багато шляхів про-мандрювали Лісові Чорти відтоді по Батьківщині, а потім по Чужині. Але Поліська виправа зайняла своє окреме місце в літопису наших споминів.

Тому й годиться, щоб увійшла вона тепер у тривалу хроніку: як така імпресивна частина історії Лісових Чортів, як характеристична подія в історії нашого Пластового Уладу, і як — хоч на маленькому відтинку — причинок до історії "ламання Сокальського кордону" і відносин між західноукраїнськими областями, що були під Польщею в часі перед Другою світовою війною.

А для тих, що були залогою "Ярка І.", "Крутів" чи "Вікінга", це мусить бути особливо дорога пам'ятка, спомин над споминами з двадцять одного чудового дня їх молодого життя...

Лодка з лісовою групою

Наші човни на Бузі

КАРЛО ЛЕТЮЧИЙ *

НА ТИХИХ ВОДАХ

(Хроніка першого водного, мандрівного пластового табору на Волині 4. VIII. — 20 VIII. 1929)

На самім початку хочу навести одну золоту думку вибраного народу Єгови: Оселедець — є добрий! Шоколяда — є добра! Який же то добрий мусить бути оселедець із шоколядою.

Я позволю собі дещо змінити: Водний табір — є добрий! Мандрівний табір — є добрий! Який же ж то добрий і т. д.

Це є теж золота думка, а стала вона актуальною 4. серпня 1929 р., в Жовкві, де зібралося 13 гультіпак, щоб доказати, що абсурдом є думати, немов би то в світі існували взагалі якісь абсурди.

Коли б Ви собі одного дня пішли до пластової домівки й старавись у всіх тих, що величезним відзначаються пластуванням, вивідати, яка їхня думка щодо такого оселедця з шоколядою, чи пак табору водного і мандрівного рівночасно, вони взяли б по чотири пальці до голеви, що означало б премудрість їхню стопроцентову, і співчуваючи з Вами усміхнулися^б. А відтак висказали своє обурення, що хтось сміє строїти собі з них такі жарти.

Воно також і було. І найбільші поступовці в тім напрямі і смільчаки мали настільки лише пластової відваги, щоб цей табір назвати "водною прогулкою на Волинь". Та мимо цього, цих кілька тижнів мали визначний характер тaborування, і то не лише з отгля-

* Тарас Крушельницький, популярно званий Ча-Ча. Розстріляний большевиками в Україні в 30-тих роках.

ду на протяг часу. А що ми весь час були на воді і зміняли місця, з чистим серцем і совістю звemo цей час — водним, мандрівним табором.

I.

В Жовкві, старім місті князів Жовківських, зібрались протягом суботи, 3. серпня, всі ті, що мали йти до табору, і ті, що приїхали чи то на посвячення човнів, чи на панахиду за бп. секретаря Д. Вітовського.

Першими були Райвах, Старий Мурника і Чача, не вчисляючи, розуміється, декількох місцевих. Коли розважати, що вони весь місяць перед тим були серед гір, лісів і бойків, не одні неясне нам виясниться й ми зовсім з іншого боку зачнемо оцінювати їх діяльність серед мирного жовківського населення. Ясним стане, що ці люди могли з одної сторони реферувати по два обіди за порядком, що може мирні жовківські громадян брали на карб здичіння нашої післявсеній молоді, з другої ж сторони виявляли безмежну приязнь у пошану перед усім родом жіночим.

Того ж дня пішли вони всі оглядати Жовкву з її історичними "забутками" і, здавалося, було це завдання їм досить присмне, бо день злетів птицею. По соліднім нічліту в буреї наступила неділя, перший день табору.

В пам'яті таборитів, що в міжчасі зібрались усі, остався той день через панахиду за полковника Вітовського, в пам'яті жовківських, мирних тромадян через те, що перший раз бачили, як карпами трійками ступають пластуни (а було їх 26).

По обіді відбулось посвячення човнів "Скоб-а" і "Хортиці".

Сама історія тих човнів коротка: Адьо Кархут дав 120 при-
мірників "Перша проба пластиуни", (Х)робак розіродав, жовків-
ський курінь збудував човна, 50 курінь зі Львова дав всі залізні
роботи, а з посвячення заплачено всі довги і з тічого поставили,
немов земля з мряковиня, два нові пластові човни. Самого посвя-
чення доконав жовківський парох в присутності 3 пар хрестних
родичів, 8 трійок пластунів і великої товни народу.

По посвяченню було щось вроді фестину й аж пізно порозходилися люди додому.

Взагалі перший таборовий день зачався не лише інтересно, але й гарно. Бо рано кропив дорогу легенький дощик, а надвечір хронила собі "фамілія" дорогу сміхом і ставила колеса щастя.

II.

Раннім ранком, 5. VIII., функціонували вже всі. Обозний Березюк докінчував окуття, Робак дбав за фас, Адьо видавав грімкі прикази, що їх чуті було на пів міста, (це зветься: "залагоджував

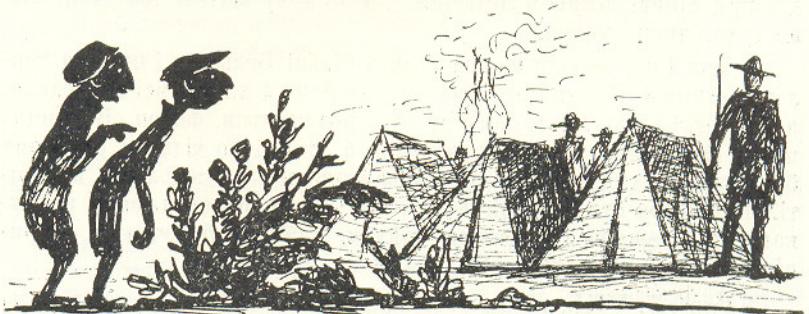

всякі формальності“), а Старий Мурлика протягав свої лапи.

Частина таборовиків під проводом Ребака пішла наперід до Мостів Великих до води, самі ж човни з малою обсадою поїхали двома фірами.

Прибули ми туди в год. 14. і розбили над Ратою табір. Три шатра, два човни й посередині ватра — це те, що приманює людей здалека до себе, приневолює їх постояти, обдивитись і потім піти додому, хитаючи головами. Це все могло бути також і в Мостах, тільки, що вони занадто жидівські. І замість всіх тих головою киваючих людей, прийшла лише купа жиденят, так що дижурний, ради пластової тайни мав велику приємність гнати їх при помочі Адя Й Чачі від табору. Ціле пополуднє пішло на ущільнювання човнів.

Мандрівна братіс! Коли тобі колись прийдеться бродити по тих сторонах, приїзди обов'язково до Мостів на нічліт. Піди ти там над ріку, що зветься Ратою, а найдеш на зарінку серед будяків і хабаззя три рівчаки і ямку, що означає, що там колись стояв перший водний, мандрівний пластовий табір.

І все одно, Скоб ти, розвідник, чи В.П.К., розбий ти там шатро, а коли тобі вночі розіб'ють голову, чи кавалок руки, не дерися, як старе простиralо, а згадай тих, що ім перед тобою розбивали, ні розбираючи, чи вождь, чи ні, і згадай славного обозного Березюка, що перший зробив з весла шаблю, наче Бог з темряви світло.

Вибач вкінці за поетичних цих слів кілька, але всі вони випливають з тієї іг'яної радості по обіді над ворогами, що скрито і злобно досить хотіли виказати бобздатність звичайних парканових штахетів, вибралиши собі за мірило оперу і сили мирних "члонкуф пластина".

Щодо подрібного перебігу "шпарги", починаючи від визову, "Chłopscy, ile was tu jest, chodcie na pole walki!" аж до купання в ріці в год. 1. ночі, то все воно найліпше розповість кожний з таборовиків, бо було стільки цікавих моментів, що годі стяmitи.

III.

На другий день коло полудня водний табір покинув з тяжким жалем і животом гостині Мости, полатавши діри в човнах і головах, чим испало.

Їзда була чудесна! Рата, хоч пливе помалу, на рати, і кілько-ма ратами зливається в головину Рату, все ж таки води має досить, а на шість весел їдеться досить солідно. Крім того, дбала за нас природа, мати всіх волоцюг, і щоб на мілинах не бракло води, падав легенький дощ, а вітер йшов проти води, щоб нові запоріжці, борони Боже, не потребували здергувати човнів.

Та назва "нових запорожців" прилипла до таборовиків ще на Раті й відтак називано нас всюди, де ми причалювали. Та можна ще пояснити будовою човнів, а три пари весел, коли рівно йдуть, все ж таки імпозантно виглядають.

З поодиноких таборовиків перезвано тоді тільки Чачу, що сидів при стерні, Карпом Летючим, і було йому відтоді два імені: одно сухе, друге мокре.

Дощ і ніч казали нам висісти в Сільці Бельськім і шукати теплого вогнища. Прання небесне було солідне й хлонці всі виглядали, як помоклі Скоби. Тим більший був, розуміється, фасон. В делегації до священика пішли Маркірандо й Чача і по кількох реченнях була хата, кухня, серця, а що найважливіше — стодела — відкриті. Шлюмерок був, розуміється, завзятий, бо попереджений пиріжками, смаженицею, молочком, чайком, хлібцем, булочками, а тридав, з огляду на ранній дощ, годин кругло 11.

Рано, 7. VIII., я вже сказав, падав дощ. Дощ — то чудесна річ, часом просто неоціненно чудесна річ!

Шановний читачу! Не мучив я тебе описуванням всього, що водний табір з'їв у Сільці, а лише натякнув. Але рано, 7. VIII., абсолютно нічого не сталося, крім того, що ми вирушили в дальшу дорогу і мокли, як сливи в компоті, а що не можна в хроніці пропустити одного дня й написати на тім місці одне те слово: дощі, так, будь ласка, прийми ти від мене цих скромних кілька гадок про дощі!

Дощ — то є дощ, зачав би Старий Мурлика, і хоч би може на вітві не зовсім подобав на дощ, то все ж таки він — дощ! Ця залізна певність дає і мені деяку змогу — про дощ сказати. Наприклад, міг би хтось сказати, що дощ не падає з синього неба. Я цього не скажу, бо 7. VIII. падав дощ з синього неба, і то синього, як во лошки, і то дощ, як з відра. Це, бачиш, є один новий доказ, і в тім напрямі слід змінити всі підручники географії, а другий — це те, що дощ мокрій, що перед ним можна скритись у воду, над якою то квестією провадилася жива півторагодинна дискусія між залогою "Хортиці".

Все ж таки під вечір випогодилося зовсім і табір пристав під Сокалем над Бугом, бо Бугом йшли ми вже від полудня. Тут був звіт і зимний обід, а по півтора години їзди були ми вже в Сокалі. У др. Волосянського найшлась саме добра стодола, ну і відповідна кількість сіна, журились не було чим.

IV.

Сокаль то є град з визначним орієнталістичним характером. Життя в нім зачинається з 20. години вечора, а на Бесіді з 22. години.

Пані в Сокалі перфумуються з дуже великою самспосвятою і самопожертвою, що свідчить о їх добрім серці і злім носі.

Панове в Сокалі ходять в довгих штанях, в дуже довгих штанях, тож за голими пластовими колінами оглядаються всі по десять разів.

Пані і панове разом стараються при тім на корзі по-українському не говорити, що все разом взяте свідчить про їх велику культуру.

В Сокалі стрінулась "стара война" з проф. Юрком Могалевським, з яким зналась ще зі Львова, й провели з ним симпатично

весь вечір при чайку, рисунках і легкій розмові. Проф. Могалевський — це один з тих українців, що навіть в Сокалі остаються українцями. Його чисто українська вдача поставила нам чай, ще заки ми встигли привітатись, а по двох годинах вже нам годі було розстатись. Та сурма просурміла, і треба було йти спати, а можу заплевнити, спалось нам добре.

Ви не були в таборі? Це шкода! Ви знали б, що за розкіш, коли Ви стягнете вперід з сусіда зліва коц (мовляв, і так тепло), і коли він не пробудився, огорнетесь двома і засипляєте, а тут Вам вже сурмач, знаючи, що Ви найбільший сплюх, над самим вухом затрубить вставання. Тоді Ви з дивом стверджуєте, що Ви спали вже шість годин, а Вашими двома юздами вкривається сусід зправа. **I** Ви тоді порозставляєте дижурному і сурмачеві "Фамілію" по кутках і викинете братій з рота, подібно як Зевес Атену сто чортів на сніданок, а в голові у Вас ще тисячі їх. Втім — свисток на руханку і Ви рухаєтесь. А за кожним рухом один чорт вилітає, за кожним згинанням три і Ви ралтом стверджуєте, що Ви їх всіх викинули і спокійно усміхнені Ви сідаєте пiti какао. А потім вже є робота.

Крім звичайних таборових занять доповнили ми ще того дня харчову скриню, а потім братія дала нагоду др. Волосянському виказатись знайомістю рідного міста. І треба йому признати, знає він його лішче, як Микола Голубець, бо від найстаршої башти до наймолодшої жidівки.

По обіді відійшли ми о год. 15-тій, проводжені третьою лодкою, трьома пластунами і трьома господарями: зігнувшись в три потиблі, тягнули веслами в три пари. Підбадрєні чорною кавою і рожевими словами проф. Могалевського, йшли ми так в синю даль, невідому, як прибилися ввечорі до Старгорода.

Старгород, хоч більше старий, чим город, має бути місцем, де колись стояв табір Хмельницького, як ми забавились в нього й розбили на тім же місці наші шатра.

Старий Буг немало здивувався, коли побачив таких нових коцаків, коли в сяйві вогню замигтіли їх лиця, коли в темну ніч понеслась їх свободна пісня.

Тут мали ми першу варту на низах. Це так буває тільки раз, коли на небі зацвітуть зірки, а в воді плюскається риба, коли між шатрами палає вогонь і по полях ліне широко, безжурно пісня. Тоді найбільш пробуджується та сила, що казала Чортами Лісовими стати, що гонить нами по землі нашій повздовж і впоперек, по лісах, по горах і по волинських тихих водах. Тоді щось таке невідоме розпирає серце, що воно трохи не лопне. Це ті хвили, коли Кравців Богдан, архидідько, сідає і пише свою "Дорогу", а в Янкеля проявляється потреба "реву сили".

В тім так поволі протяжно засурмить сурма на спочинь і ми йдемо спати. Лише не думайте, може, що ми розкинемо й не можем заснути! Ні! Ми тоді спимо, як забиті.

V.

Рано, 9. VIII., пробували ми нашого щастя щодо рибальства, але цим разом воно не показалось великим і ми відпили, заведені нашими рибацькими здібностями.

На цьому місці мушу згадати про один наш прибуток на Хортиці, про нашого неоціненого Паташонця, що вправді вже й перед тим був між нами під скромним назвищем Довганика, котрого ми однак аж тепер відкрили. Що це є — Паташонць?

Паташонць — це не жарт, не видумка таборова. Паташонць — це Паташонць!

Ви бували може часом в кіні? А бачили Ви там фільм; "Пат і Паташон", як моряки? Ну, от представте собі, їдем ми так і бачимо, сидить Вам тут у човні Паташон і черпає воду. Такий же сам Паташон і так само черпає таким же самим черпаком воду! Ясно Вам? Можете собі тепер представити нашу радість з того приводу. Наші весла подвійно занурювались у воду, а сонце смалило подвійно наші плечі. У нас же був Паташонць.

Коло півдня пристали ми до Голуб'я і зварили обід, а що спеція була страшна, то аж коло 6 рушили ми в дальшу дорогу. Ми рішили їхати вночі, щоб надробити втрачений час. Нечайно спереду хтось скрикнув і скочив у воду.

Я сидів тоді при стерні, коли це знову два, знову два, і раптом я теж крикнув і скочив у воду.

Я до сьогодні не маю повного образу, як це могло все виглядати. Я знаю лише, що мене щось ударило по грудях, вирвало стерно й скотило назад у воду і я укрився своїми ж власними ногами. А доневре, коли я вже доходив до dna, я пригадав собі, що це всі так, і щоб я кого під водою не копнув. Рівночасно подумав про те, що я в однострою і можу зрубити капелюх, тож скопився одною рукою за голову, а другою діткнув dna й ствердив, що там мусить бути води до 5 метрів, бо дуже довго йдеться долі. Тут переконався, що люд-

ська думка зуміє, жоли треба, машинально працювати, бо поза тими всіми думками (всі вони автентичні!) тямлю, я' прийшов до пере-конання, що це нас линва від порома мусіла струтити, що Пата-шонцьо слабо плаває, що те, що тепер мене вдарило хвостом по ли-ці — це щупак або сом (шкода, що рукою мушу держати калеплюх) і що мені мусіли замокнути всі ногатки і залиски, не говорячи вже про сірники — одинокі на табір. Крім того мав я, як виринав з во-ди, готовий плян, який, однаке, до нічого не придався, бо тим ча-сом вода човна забрала і я взагалі нічого не бачив. Пільма була та-ка на воді, як і під водою. Вкінці й не чути було, щоб де хтось буде руха-вся, і хоч я навіть раз гукнув, ніхто не відозвався.

Тоді то я постановив, що справді в однострою плавається досить добре, але обійтися й без того, і я поплив до берега.

Та тут зачалась доперва правдива Одиссея, бо берега — не було! бо беріг — це самі плавні безконечні, з хмарами ”гусуйв“, а всі вони зачали приймати грізну поставу! Я вправді не дуже боявся звірят нижчого сорту від чоловіка, поплив, однак, до другого берега і застав — те саме. Це зветься попасті між Скіллу і Харібду, бо: тут самі плавні безконечні з шуварами і трощами, з болотом і ”гусуями“ в грізній поставі, лише без сухого берега, де можна б стати ногою, а там пробувати було стати — це означало втопитись десять разів гірше, бо в болоті. А я чомусь особисто волю — воду.

Але буває часом у нещасті, що сама непраслива причина нещастя стає щастям в нещасті.

І тут воно так було. Бо випливши назад на воду, я нагадав собі ту саму линву, що нас постручувала у воду і зрадівши з такої мефістофельської гадки (мовляв, зверху сяду на неї кляту, що мене трутила), я поплив проти води.

Та не довелось!

Не щоб втопитися, бо тоді, хоч як то прикро, громадянин, не лисав би я, мабуть, цієї хроніки, але попливши хвилини з дві, почув я перед собою крик. І в мить нагадав я, що ”Скоб“, наш другий човен плыв за нами й відстав був попереду. І от саме трапилось з ними те саме, що з нами. І тоді мені страшно жалко стало, що я не доплив раніше їх до линви, бо був би виліз нагору і глядів, як вони полетять у воду. Але і так мав я те велике плюс, що за другу хвилину надплів порожній човен, і я вихопився нагору, а тоді вже криком збирав товаришів.

Що тут дальше оповідати! Скупались всі здоровово, добре, що нікому сом нічого не відгриз. Зловили ми трохи нижче й другого човна й приблилися до першого сухого берега, що стріли, бо дальше плисти бракувало весел і фантазій. Зарілись ми тоді в колицю сіна й перекуяли три години, а як лише зачало світати, ще сонце з тодину не сходило, поїхали ми шукати весел. А збирали ми їх до порудня! Так і не снідали і не обідали, лише пили, бо сірники замокли, а до людей приставати не випадало, бож — однострої були мокрі.

А на вечір стали ми в Устелугу й попрощалися з Бутом.

Воно все було добре, бо і Патаюонць навчився добре плачати, мусів, лише мені одному жаль, чому я не підплів скорше до

лини й не забачив, як тамті летять у воду. Лішнє було б описувати. Та вже пропало. А так прощались ми з Бугом і попили Лугою проти води до Володимира.

VI.

Після різних теорій різних публіцистів, галичани — провансали. Заскорузлі рутенці й годі. Для нас немає нічого понад рідну Зарваницю і Пашуків, а людей зі світа не уважаємо людьми. Це така істина і так її всюди підkreślують, що і я повірив. (Як же тут не вірити? Це теж було б провансальство.) Та приїхавши до Володимира, переконався я, що я не я. Себто так: коли правою є, що для галичан нема нічого милішого від Зарваниці, то я не галичанин, одним словом я — не я. Я ще, навіть, ніколи з так великою присмішістю не вимовляв назви жодного міста, як Володимиру.

Во-ло-ди-мир!

Скажіть, чули Ви коли кращу назву? Я мушу призватись, ні! Володимир! В тім однім слові відчуваєте всю повноту, всю мелодійність мови! Я писав би до Володимира листи часто-часто, щоб тільки одержати відповідь, взяти листа в руки й не відкриваючи, прочитати поштову печатку: Володимир. Ви мене зрозумісте, володимирці, що я цього не зроблю, бо на тій печатці буде Włodzimierz.

Так подібно було мені і, я думаю, і другим, коли ми ранком, 11. VIII., причалили у Володимири під собором.

І це додатнє враження осталося нам чомусь до кінця. Хай буде, що там капція, що мало свідомих, ще менше поступових, Во-

Володимир — перше волинське місто — прийняло нас не лише гостинно, але й щиро.

Зачалось від обіду у д-ра Полянського. Я, властиво, вагаюсь, чи назвати це обідом у д-ра Полянського, але факт є, що ми до нього пішли на обід, і ні до кого іншого, і що ми того дня обідали. Тож, хоч як не люблю минастися з правдою, пишу, що зачалось від обіду у д-ра Полянського, а, властиво, від того, що ми облягли його дім чорною хмарою в той час, коли він, після всіх можливих пропущень, мусів сідати до обіду. Та цим разом ми завелись. І хоч як нам прикро було це, ствердили ми, виходячи, що д-р Полянський вже по обіді. І вслід за цим лішло зрозуміле риторичне питання шанованного доктора: Панове, вже по обіді, правда?

Шановний читачу! Позволь мені затягнути чорну заслону на діла і маневрування першого водного, мандрівного пластового табору у Володимирі на Волині, аж до хвилини, коли ми, зложивши шлункові офіру, виходили з найліпшого ресторану у Володимирі і позволь себе заспокоїти, що водний табір голодний не остався, і що його це нічого не коптувало.

А відтак пішло все, як на маслі, і ми були півтора дня між своїми. Чи це був д-р Полянський, чи пластвова братія, чи повні темпераменту володимирські красавиці, чи це була гутірка в домівці, чи прохід, чи купіль, ніхто не мав чим поскаржитись, всюди було добре і всюди був на братію великий попит, а ще на пам'ятку приніс Старий Мурлика пляшку оліви.

Це не є гріх — одержати пам'ятку, хібащо може трохи дивно виглядає, коли ця пам'ятка — оліва. Але представте Ви собі: відпроваджуєте Ви дівчину додому і чуєте раптом сурму, що відпливає. Ви тоді б'єте в дах, чи як там прийдеться, біжите і вскакуєте. І аж коли Ви відпили, бачите, що в Вас оліва, яку Ви несли дівчині. Після мене, вазеліна ліпша, але й оліва здалась. Окуття були і так не машені. А втім дарованому коневі не глядить ніхто в зуби.

Це так гарно, коли Ви їдете, від'їжджаєте, на беріг вийдуть Ваші знайомі, одні давніші, другі з цих останніх двох днів і Ви їм тужнете тричі "Скооб", піднесете пралора, і перед Вами вже лише даль синя, невідома. Вдарять весла по воді та поволі, поважно струснетесь Хортиця, тоді Вам коло серця стає трохи пусто — трохи тужно, Ви згадаєте спільну ватру з володимирчанами, але Ви певні, що це не лише Ви так. І тоді пливете, й не зчуєтесь, міне година, дві і вже Зимнє.

Так плили ми до Зимного.

Старий монастир в руїнах. Церковця з 12 віку, а там і нова вже стоїть. Та найцікавіше зі всього — це льохи під монастирем, глибокі і зимні. Полазили ми тут досочу й даліше поплили, а на вечір стали в Сільці Володимирськім.

Є собі така пісня: "Де згода в семействі". Не знаю, щоб вона мені колинебудь давніше подобалась. Мелодія в ній дідівська, а слова надто вже пасифістичні. Та відколи ми були в Сільці, стала тоня для мене другим: "Мир вам, браття".

Це ж вже таки трохи цікаво виглядає, коли ми приходимо увечір до незнаних людей і питаемо, чи не відступили б вони нам стололи, і по кількох словах (не минуло ще дві хвилини) сидимо всі і співаємо: "Де згода в семействі!". Я, признаюся, був таки трохи заскочений, бо аж опісля спостеріг, що Міша і Гріша між собою по-російському розмовляють, а паніматка до "Кур'єрка" сховали "Русский Голос". Та вже годі втікати, тим більше, що до нас господарі відносились дуже добре і дуже чисто по-українському, зачинаючи від мови, кінчаючи аж — на пропам'ятній книзі.

Я зовсім забув про ту книгу, до котрої вписувались наші господарі, гости і знайомі, а найдеться там не одна цікава цвітка і не одно шире слово.

Користаючи з наших строгих приписів, ми встали і відпили, ще заки наші господарі повставали. Володимирчани, що нас проводили своїм човном аж сюди, вернулись ще вночі.

VII.

Я особисто, громадянин, не вірю в забобони.

— Оце, кажуть, кіт вам дорогу перейшов, завертайте з дороги!

Або:

— Чи бачите, як сороки крутяться коло вашої хати? Будуть гости.

Откаж, не вірю! Перейшов кіт, так, видно, йому туди дорога, а мені що? А щодо сороки, то вже зовсім ні! Скорше вірю, що будуть гости, коли вам поліціант коло хати крутиться. Але й то не все. Часом ждете тиждень, а то й довше, а він не прийде. Кіт йому дорогу перебіжить...

Але мені не про те.

А от вірять ще люди, що чоловіка часом блуд вчепиться. Я, розуміється, й того не лякаюсь, але, мушу призватися, в Сільці повірив я, і ми всі повірили в блуд. Так і вчепився нас, так і водив весь день, а ввечорі привів на те ж саме місце, звідки ми випили. Як воно було — мені не ясно. Хоч і тяжко, щоб у таких справах було щось ясне.

Випили ми рано, погода нічого собі, риба у воді плюскається, пливем.

Пливем ми так дві години і все добре, аж тут гов — дальше не піде. Зі всіх сторін беріг, хіба назад.

Ми й завернули і знову ніби добре, знову проти води. Пливем-

мо ми, пливем тодину, дві, погода нічого собі, риби гук, минула ще година, поспівuem, аж тут гов — дальше не піде. З усіх сторін берег, хоч бери й з місця завертай!

Ми й завернули. А тут, треба Вам знати, навколо шуварі, комиші, світу Божого не видно. Завернули ми, пливем. Дивимось, так і знову проти води! Що за мара, думаємо, і сюди плили проти води і назад вертаємось проти води, куди ж вкінці та вода пливе? А після мали (ми вже, бачите, й малу витягнули), все в порядку. Туди плили, було добре, сюди пливемо і також добре.

Пливемо ми одну годину, тут вже і сонце сідає, вже далі смеркать буде, а ми пливемо і пливемо. А шуварі чим раз вужче ходяться й вужче. Вже і сонце не гріє і риба коло човна не плюскається, вже й веслувати не можна, так вузько. Запліли ми в очерті й ні вперед, ні назад. Що тут робити? Повитягали запасні весла, всі взялись до роботи, по комишах, по троші, то так і перепхали якось. Вийшли ми на чисте, дивимось — а це те саме місце, де ми рано випили. Тож то радість була велика!

Але ночувати в Сільці другий раз таки не хотілось. Зварили ми рибу, з'їли й дальше попліли, та й випили коло млина в Маркоставі, і хоч нам не подорожі було туди плисти, та що робити! Заночували вже, а на другий день верталися аж до Чесного Хреста.

Тут і дізналися ми, що блуд, який нас весь день водив, у ма-
пі, бо в Сільцях плавні починаються величезні і три річки вгору
йдуть, а на мапі є лише ставок і одна ріка, та й то не там, де треба.

Я й дальше, громадяни, не вірю в забобони! Але в блуди тяж-
ко не вірити, а головно, коли вони — в мапі!

VIII.

В Маркоставі дістали ми одну добру науку. Вечором закинули
ми, лягаючи спати сіті на рибу. Та коли рано прийшли вибрati
рибу, її вже не було. А добросердешний дядько пояснив нам, що то
він випорожнив, ще й хвалив, що добра вловилася. — "А ви не жу-
ріться", закінчив він. — Риба, то дар Божий. Вам її тепер і так не
треба, а до полуночі не одні сіті стріннете, так випорожніть і йдьте з
Богом. За годинку туди нова рибка вловиться".

І з незрозумілою для нас щирістю додав ще раз, що таки доб-
рі наші сіті, бо добра рибка вловилася.

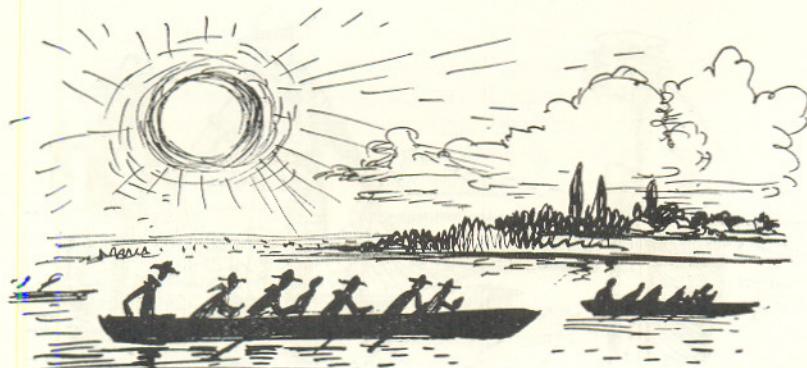
Що ми мали робити! Подумали й прийшли до переконання,
що дядько добре радив. Та й не одні сіті відтак випорожнили.

Що ж, за годинку нова рибка вловиться. Це ж — дар Божий.

IX.

Це було 15. серпня. Псєча зоря піднялась на небі найвище,
і був поганий назагал день. Поминаю, що ми мусіли веслувати
весь день, без перерви, щоб надробити блуканину попереднього
дня, але сонце жарило страшно, не було чим дихати і почала по-
являтись болотяна гарячка.

Ми вже від Володимира не мали води. Це — погане почуття,
плисти по воді, мати її під і навколо себе, а не мати води, такої
доброї води. Бо кругом болота і, хоч як хотіли пити, пити її було
годі.

Червачинський перший почав горіти. За ним ще дехто, а в усіх було видно зміну, хоч ніхто до того не признавався, та всі вони мали гарячку.

Ще гірше було з їдою. Останки хліба з'їли ще ночуючи в Сільці, а блукаючи відтак весь день не стрічали ніде людей, де б можна щось дістати. В Маркоставі, хоч і до села ходили, так в селі хліба вже давно не бачили, на новий ждали. Хоч і ночували ми в млині, так млин ще не молов, ще не було що. Погано було пити пісне какао на стоячій воді без хліба.

Так ми і поплili. Руки машинально тягнули весла, лише немощені окуття скрипіли під такт ударів, лише очі горіли, уста пекли, ми їхали.

Тільки від часу до часу ставав дехто, клав весло до середини й скакав у воду. І хоч це було проти приписів і в інший час грозив за це карний звіт, того дня всі сиділи тихо й ніхто не звертав уваги, а Альо брав мовчки покинене весло і ми — плили.

Було нам по дорозі коло полудня село Бутковичі. Тут пристали ми, щоб зварити обід. Та і з обідом не повелось. В селі нікого не було, все в полі при жнивах, а як часом і був хто, нічого не можна було дістати.

І ми поплili знову. Знову ударили весла по воді, заскрипіли окуття, занурилось стерно, Хортиця струснулась і пішло. І так година, дві і аж до вечора. І вже зовсім смеркалось, як добились ми до Біскупич. Тут постановили ми переночувати. І тоді шепнув хтось, що це Пасячі дні і що 15 Пасяча зоря на небі найвище.

X.

Воно пішло все дуже скоро, й ми за пів години сиділи на софі і слухали Tango milonga. Нехай і так, що хотіли ми ночувати в шатрах над водою, нехай і те, що пішли лише купити харчів. В селі довідалися ми, що є кооператива, що заложив її священик-українець і що він дуже порядний чоловік. І так воно було, що ми забавились в його господарів, а він в нашого, і він ів нашу рибу, а ми від нього все інше, а за пів години ми сиділи на софі, розмовляли про різні, прерізні справи і слухали Tango milonga.

Це був перший раз, що ми потребували відпочинку, і ми його нашли. Так і створений був весь той дім на відпочинок. І відпочивав у нім священик Куделко, що перебувши всі уряди на Україні, став на старі літа священиком в далекім од людей закиненім селі, відпочили в нім і ми.

Це був дивний вечір і задля нього варто було блукати весь день в Сільці і перебути ніч і день гарячки, труду і голоду.

Ну і — поїхали ми. Це всюди так. Хоч і дуже не пускала щебетлива Нуся, хоч і дуже не хотілось.

XI.

Я так розкис, споминаючи Біскупичі, що трохи не забув ще одного цікавого випадку. День перед нашим приїздом стрінувся священик Куделко з поліцаем, і той йому сказав, що на другий день будуть в Біскупичах пластуни зі Львова.

Можемо бути горді, що наша слава ішла не лише за нами і з нами, але геть далеко перед нами.

16. VIII. рушили ми далі горі водою й запллили на вечір до Локач, малого містечка. Заночували тут в шатрах, зараз таки над водою, й на другий день найняли дві фіри, щоб перевезти човни з Орешки на Полонку, зі сточища балтійського на чорноморське (Буг—Стир). Сам вододіл дуже низький і нам прийшлося іти лише 16 км. до Садова. Човни поїхали наперід і по малій авантюрі з візником спустили ми по півдні їх в Білому Стоці на воду, на малий доплив Полонки.

Це була одна з найгірших партій — Полонкою до Стира і Стирем до Луцька. Безконечними плавнями, шуварями плили ми, пробиваючись через ліси троші і комишів, а як наставав вечір, розбивали тут таки при воді коло човнів шатра й спали, мов забиті. І так до понеділка.

XII.

На Спаса переконався я, що можна бути Богу духа винним чоловіком і поповнити проступок з 58 §.

Подумайте лише, що ми змаргані і змуждані підпливаємо під Луцьк і для фасону співаємо "Червону Калину".

І навстрічу нам випили луцькі хлопці. Вони, розуміється, в ічім не хотіли нам уступати і ми дружньо співали далі "Червону Калину".

І хотів пех, що цей великий будинок над водою, який я осо-

бисто вважав за 7-миклясовоу школу імені якоєй там княгині, а Старий Мурліка за манастир дівочий, не був ні школою, ні манастиром, а Івановою хатою.

І коли ми докінчували "Червону Калину", співали, що ми наших братів-українців визволимо, показалось, що там повно братів-українців, і що вони наш спів дуже дослівно взяли собі до серця.

Що тут зчинилось, громадяни, годі оповісти. Тамті давай махати руками, і в крик. Слова власного чоловік не розумів. Тут десь

взялисъ жиленята і на нас пальцами: Кік, які відважні, там десь жінки купались і в плач. ба й сторожа вискочила.

Допили ми вкінці до Луцька і розв'язали водний табір чим скорше.

XIII.

Човни зістались в Луцьку зимувати, щоб на другий рік звідти таки зачати.

А таборовики роз'їхались. Одні додому, другі до Берестечка, а треті — там таки осталися. Воно все так бувас.

І колись зайдуться знову може два-три з того табору в іншім товаристві, може десь розпалять ватру й будуть оповідати. І від їх слів віятимуть вільні волинські вітри, зорітиме небо тими тисячами квіток, як над Бугом, чи там в далеких Локачах. В тих словах буде може відбиватись потана болотяна гарячка, буде труд і загоріла упертість, а може "Червона Калина" і могучий зов ватри з Луцька, останньої нашої спільноЯ ватри: "Ломіть кордон", а може відб'ється в тих словах спокій з Біскупич і розміряне Tango milonga. Хто знає?

Львів, 5. вересня, 1929 року.

Б. СКОБАР *

НА БАЙДАКАХ

З водної мандрівки пластового куреня "Лісові Чорти"
по Волині й Поліссю 2.—24. VII. 1930 р.

Ломіть сокальський щордон, пізнавайте рідну країну, заспівайте серед поліських багонів грімко могуче, щоб прастирі бори стрепенулись; шукайте доріг до душі наших волиняків і поліщуків, розбудіть голосними юнацькими піснями затурканих холмщаків; розкажіть їм величну легенду про те, як червона калина цвіла-розцвіталася, як на погідному блакитному небозводі золоте сонце еходило....

Такі то слова — різкі, рішучі — підшептували нам хтось невидимий, — чиєсь духи — до ушей, як 31. липня 1929 р. серед тлухої, нічної тиші в верхів'ях скелістих Карпат горіло наше вогнище — ватра "Лісових Чортів", як "фамілія" (так звемо себе межи собою) Велику Племінну Раду радила та розважала над тим,

* Інж. Омелян Тарнавський, званий Мелько, живе в Торонто.

куди мандрувати на друге літо. Бо вже ввійшов у традицію той звичай, що кожного літа збираються Лісові Чорти на курінну раду, щоб поглянути на пройдений ними шлях, розважати, чи добре ступали, чи правильним руслом плила їхня тілорічна праця, та щоб застановитися, як у будучому повести розпочате діло. Після таких нарад вибираються в мандрівку, аби зустрінутися з народом, пізнати його життя та думки, щоб находити змагання, труднощі й пригоди, а поконуючи їх, тартувати духа й тіла.

Подобалася ця думка, щоб помандрувати на Полісся й після короткої дискусії поручила "фамілія" підготування та зорганізування цієї мандрівки нашому містокурінному, чи пак "сatanі" (бож ми "чорти"!), Владкові Врецьоні. Багато прийшлося б писати, як не раз до 24. години велися наради курінної команди над справою прогулки та роздобуттям грошей на почин, як у нашій курінній касі зростали приходи й треба було вже на тисячі рахувати, як приходилося переконувати наших батьків, що є всякі дані твердити, що ми ані потонемося в багнах, ані не повмираємо від малярії, ані не погризуть нас славні поліські комарі й т. п. Головне те, що 2. VII. 1930 р. над рікою Бугом у славному містечку Буську стояли три великі човни, а біля них на березі розтаборилися "Лісові Чорти", щоб на другий день вранці розпочати мандрівку на забагнене, закомарене, скомунізоване й ще яке там хочете Полісся, звідкіля на думку всіх наших бабунь і дідів нам напевно воротя немає. А ми чомусь того дня співали, тішилися та раділи — як може ніколи передше та жізво справлялися при виконуванню останніх приготувань до прогулки. Наємлюючи дна човнів та вимашуючи їх дьогтем, висмарували цим останнім цілком непомітно й себе самих так, що виглядали наче справжні чорти. Нічого дивного, що після такої цілоденній праці смакували нам знаменито вечеря та сон. Стійку держали цієї ночі ті, що надвечір приїхали зі Львова та не бралися ще до ніякої роботи.

3. VII. о год. 5-ї вранці пробудила нас зі сну Моріцова трубка. За дві годині ми прощалися вже з Буськом, трохи загнівані на цього за те, що не навчив своїх мешканців "доброго тону". Бо чи практикуються межі культурними людьми, щоб опівночі, тоді, як найкращі сні приходять, складав хтось комусь візиту і то офіційну. А таке зробили нам панове поліції з Буська. Вправді ми за

пам'ять і приязнь дуже вдячні гостям усе раді, чені до тієї міри, що ще в 22. год. у тому ж таки Буську тостили делегацію місцевого "Strzelca", що хотіла оглянути... наші весла та переконатися наоч-
но, "czyśmy morowi". Та на візити опівночі ніяк не привикли. Ма-
бути, що й п. поліцай спостерегли свою нетактовність, бо зачали
перепрошувати, що прийшли в такий невідповідний час, алеж
службаб... На пам'ятку позаписували собі нас і наші "generalia",
"cel podrózy" і т. п. та й оглядаючись на всі боки, пішли "своїм
путем".

В-и-р-у-ш-а-є-м-о — понеслась команда з першого човна, де
примістився наш "сатана" й комендант прогульки В. Врецьона. На
звук свисту сирени всі ми почали всіdatи на навантажені вже чов-
ни. Не завадить при цьому згадати, що збудовані вони зі соснового
й ясенового дерева, сильно окуті залізом та містять у собі легко 23
людей, в той спосіб, що на двох єде по 7, а на третьому 9. Кожний
з нас примістився на вигідному сидженні, під яким знаходиться
досить велика скринька. У цих скриньках переховували ми свої
речі та потрібні харчі, над якими вже від першого дня перебрав
батьківський нагляд Глуця Пуп'я.¹ Скриньки ці були добре засмо-
лені та зверху вкриті плахтами від шатер так, що перед дощем бу-
ли майже певні. Крім цього, кожний човен мав везти з собою частину
нашого прогулькового виряду, вроді всяких сокирок, лопаток,
линв, казанів, колотюшок та іншої "збору".

Залунало могутнє "Гей, пластиуни"; човни відбилися від бере-
тів та поватом поплили долі рікою. Всі почували себе якось свобод-
но-бадьоро, весело всеміхалися наші обличчя, вилискувалися до
сонця напіннаті мускули, впивалося благодатними сонячними про-
міннями наше тіло смагляве. Привітно стрічали нас люди, що нахо-
дилися над берегами Буга. Заслухувались у пісню стрілецьку, влив-
лялися цікавими очима в хоруговки жовтоблакитні, що тордо тріпо-

¹ Імена прогульковців подаю так, як це ми їх за часу прогульки вживали.

талися на невисоких залізних палочках, затканих на дзюбах човнів, та їй вже здалека посилали нам шире "щаслива дорога".

Серед сміху, співу та жартів, чи так по нашому (прогулъковому) "лахів" пропили ми спорій кусень дороги, та в год. 16. пристанули на короткий відпочинок. Небавом з'явився межи нами Шапі, що приплів з долини на швидкому каяку тазвістив, що недалеко звідсіля є вже те місце, де маємо відбути цьогорічну "Племінну Раду" та що там очікують нас прочі "фаміліяントи".

"Обсади на місця", — командує Влодко, й ми вже знову пливемо. За 15 хвилин уже ми на місці. Почоломкалися з очікуючими нас фаміліянтами та почали ділитися з ними своїми першими враженнями з нашої плавби. Одні перед другими вихвалювали свій човен, обсаду та мозолі, що незамітно, наче хрущі, обліпили наші долоні. Завше акуратний Янкель цілком заслужено мав під цим оглядом рекорд.

Тут вперше довідалися всі, що вже є їй назви човнів — неофіційльні, бо офіційльні дістанемо щойно на хрестинах у Сокалі, а то: "Стара война" — бо на цьому човні їдуть найстарші фаміліянти; "Парафраф" — бо на ньому за виїмком нерішеного ще, щодо вибору "фаху" молоденького Сирітки, іхали самі правники. Третій човен дістав назву "Авізо". Усім, що хотіли б знати щось про генезу цієї назви, уділить радо інформації наш Дусько.

Пісуньо Грицецький забрався варити вечерю, курінна команда пішла на якісь наради, а решта фаміліянтів поралася біля ватри й ладила нічліг.

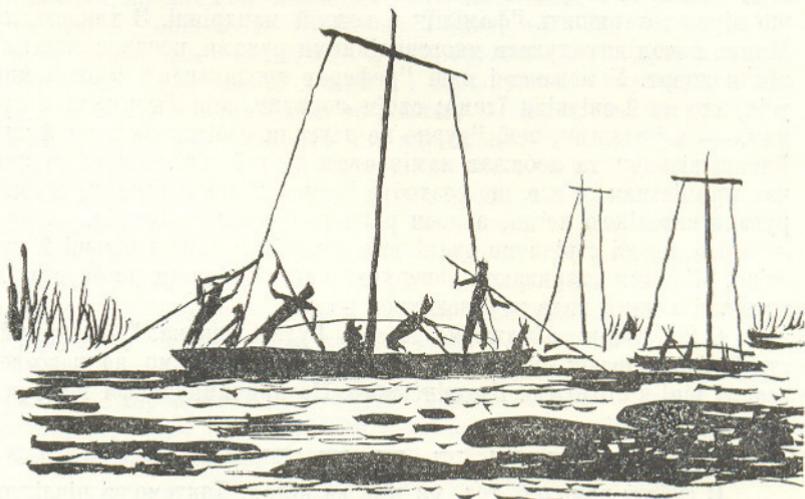
Опівночі затріщало сухе бадилля дерев, посыпались золоті іскри жаркого вогню, запалала пластова ватра. Довкруги ней примистилося понад 30 "Лісових Чортів", щоб відбути свою курінну раду. На середину виступив маршалок "Л. Ч." і понеслись слова — Оцім відкриваю раду пластового куреня "Лісових Чортів". Пропівали пластовий гімн, згадали тих, які сьогодні не могли з нами

разом біля ватри засісти та лишили для них місце, а дальше — як кожного року. Шокінчилося все в п'ятницю, 4. VII., по полудні. Залунав тричі наш клич — "Гей-гу-гей-га" сильно — тримуче, залунав так, щоб почули його всі наші други й ті, що за межами рідного краю, й ті, що їх ділять від нас грубий мур і зализна решітка.

Прогульковці посидали на човни, інші фаміліяни попрямували на залізничний двірець Камінки Струмилової, щоб звідтіля роз'їхатися додому.

Пісуньо затягнув "Гей, на горі там женці жнуть", "фамілія" підхопила арію, й у такт пісні почали наші весла прорізувати води Буга. Дрібнесенький дощик, що кропив нас легко пів години, відсвіжив повітря. Порозбігались на боки хмари, до нас усміхнулося весело заходяче сонце. Під його промінням вилискувала баня церкви в Таданні, яке вже осталося теп долеко за нами. А там удалі біля попівства ледве вже маячіли постаті двох попадянок, що вимахуючи легесенько своїми руками, посилали нам у цей спосіб свої поздоровлення. Ще один закрут (а тих закрутів на Буту, що Господи!) — і Тадання зникло з наших очей.

Тим часом почало вечоріти. Човни відбилися від себе. Разом їхати було майже неможливо, бо тепер натрапили ми на лавиці. Це всякого роду хабаззя, яке густо вкриває поверхню ріки так, що перебитися через ті лавиці човном таки досить трудно. Немало роботи мали наші стерники, які мусіли напружити всю свою увагу, щоб не скідити та не в'їхати в саму середину лавиці. А то треба б

опісля борикатись 15 хвилин або й більше, щоб видістатися з токої лавки.

Прибуваємо до Камінки Струмилової, де приходиться нам робити перегони з жидівськими веслярами, що дають нам самі визов до перегонів. Зрівнявшись з безнадійними жидками "Парафраf" бере "тотус" — щебто найсильніше темпо й стрілою помчався вперед. Хотіли й жидки дотримати йому товариства та на їхнє нещастя їх легкий човен стратив рівновагу, а його бідні пасажири почали перехилятися з одного боку на другий. Наслідок цього був такий, що човен разом з елегантно убраними жидками вивернувся в воду, що ціла "фамілія" та зібрані над Бугом громадяни Камінки привітали гураfаном сміху. Побідоносець "Парафраf" бундючно-причалив до берега.

Морін, Цігель і Архикордюк пішли на закупню "фасу" — всі інші співають. Мурлика приглас на своїй старенький "магдусі", що вірно товаришить "фамілії" в кожній мандрівці. З хвилею, як Мамка почав вимахувати многонадійними руками, почався справжній концерт. У межичасі наш "реферат пропаганди" обзнайомився, хто ми й звідкіля єдемо; своїм порадив, аби "трималися куни", — а "чужим", щоб "дурно не псували собі крові", бо й так "наша візьме" та побажав камінчанам доброї ночі. Ми ж за цей час примістили те все, що роздобув "реферат постачання", посмарували вазеліною весла, а лосем руки та помчались вперед.

По дорозі стрічаємо знані вже лавиці, та тільки більші й густіші. Місцями закривають поверхню ріки від берега до берега. У боротьбі з ними шаде жертвою троє весел.

В 23. годині зайджаемо до села Руда Сілецька. "Кватирмайстер" Архикордюк справляється знаменито; ночуємо на новозвезденому сіні в стодолі о. Глодзінського. По причині пізньої пори вечорою касуємо.

В суботу рано о 6. год. ми вже на ногах. Дякуємо за нічліг та прямуємо над Буг до наших човнів, звідкіля вже розноситься при-

вабний запах звареного нашим Шісунем какао.

Зараз після снідання випливавасмо. День ще кращий від двох попередніх. Сонце не то що тріє, а попросту пражить. Поволі ми наються лавиці, та іхнє завдання перебирають на себе часті мілини, інколи довгі на 20-30 кроків, якими зітепер почав нас угощати Буг.

— Іншими роками — кажуть надбужани — то його їй перейти негоден, а цього року частенько стрічаєшся з його милим дном, що тут і там виринуло з води. Спричинила це довга посуха, що цього літа панув мабуть не лише в наших сколицях.

Коли запливемо на таку міліну, тоді їй тримаємо на стерника: "а ти сякий — такий сину! Не бачив, що тут міліна?!" Дивися, як можна було добре переїхати ціло пошід тамтой беріг! (А там хто зна, чи й не гірше було б!). Полаємося так трохи, понятягаємо з бідного стерника "лахів", попробуємо правими веслами веслувати, а лівими контрувати або навпаки; опісля йде генеральне "contra", коли ж і це не поможе, тоді ставляємо "резолюцію" й зараз же бремося виконувати її. А саме, всі злізаємо з човна та беремося, хто за ланці, хто за залізні дроти, а хто просто за наスマровані вазеліново таки, на яких спочивають весла. Слідує одно голосне й серйозне "авізо", опісля ще голосніше й сильніше "Гей — р-р-руп" і човен рушається з місця, а ти мусиш телепатися в воді та пхати човен вперед. Воно вранці можна б і маркірувати — вдавати, що розбиться, а в дійсності нічого не робити, — але треба дуже вважати, щоб часом не завважав хто цієї маркірації. А то, як спостережуть, так опісля не повірять, що тягнеш, хоч би їй не знати як тягнув. Та мимо цього всього маркірація не раз процвітає. Є в нас старий маркірант, ще з італійського фронту, де повинув службу при "Штурмбатальоні". А штурму — каже — навіть і не бачив, бо все від початку атаки падає "пострілений" чи "пробитий" на землю, накривав "броцаком" голову й втінав "шлюмра".² А після штурму вертався з гордою міною небезпечного й безпощадного штурміста додому. І за кожним разом проходило йому ще безкарно, а одного разу за "хоробрість" і "здобуття" машинового кріса, який — чорт зна де — вирвав, дістав навіть срібну медалю. Оцьому то тільки Мурлиці вдається маркірація, та їй то часами приловлять. Та з ог-

² Засинав.

яду на цю срібну медалю, титул "пана професора", його вуса та інші "заслуги", не робить ніхто Мурлиці з цього приводу ніякої "квестії". Не таке було б з нашим фаміліяントом.

В год. 19.30 вечором прибуваємо до Вільки Поторицької. Архикордюк приміщує нас у тарно вистеленій сіном стодолі, а Пісуньо зачинає своє незавидне урядування біля кухні.

Тим часом над берегом Буга збирається чимраз більше селян, що прибули слюди на звук стрілецької пісні "Ой, у лузі".

— Завтра неділя, в час відпочивати, а сьогодні вже посидимо трохи в вами. Послухаємо ваших гарних пісень та дещо поговоримо. Певно багато новин везете — ви ж зі Львова. Ми такі цікаві на все, що в світі діється, а чомусь з міста до нас ніхто не загляне та не розкаже, — заговорив так хтось з їхнього гурту.

І соромно мені тоді трохи стало за наші інтелігентні круги, а в першу чергу за українське студентство, — соромно стало за цю велику студентську сім'ю, до якої й сам належу. Є нас на західно-українських землях понад 2500 люда, а чи пропорціональна праця студентства до цього числа? Чи, бодай, половина з нас цікавиться громадськими справами, дає якийнебудь вклад праці для загальній справи? Якщо ж на це все не можна дати потакуючої відповіді, то я спитаю, чи бодай учиться? Вистачить тільки це розважити, а ніякovo на душі стане. Гляньте так холодним оком обсерватора довкруг себе, перейдіть своїх знайомих, перегляньте часописи, і побачите, що студентський загал далеко не дорівнює тому студентству, що пірвалося було на такий подивутій чин, як Українські Високі Школи. Правда, що чимраз частіше кидають нам під ноги колоди, приходять нові завдання, чимраз більше дастесь взнаки загальна скрутка й т. п. Але ж цим усім "обставинам" можна протиставитися одним зорганізованим фронтом. На жаль, немає у всіх належного запалу, завзяття, розмаху й порадності, що повинні бути прикметою кожного молодого чоловіка.

Де ж поділляся ці цінності?! Розгубилися в іогоні за "реальними" осягами, — як у нас кажеться. Молоді серця заростають хабавзям нейтральності, байдужості, спортувізму та — в деяких уже випадках — хруніяда. Попросту — *втікають з фронту*. Бо й якже назвати цей факт, що тепер чимраз, то більше тімазійних абсолвентів з легким серцем минає Львів та ѹде в Познань, Вільно або Варшаву, — а на своє оправдання каже, що "у Львові не можна спокійно студіювати". Такі аргументи підсунули своїм дітям батьки. Діти слухають, а батьки вдоволені, що діти послушні. Бідні діти, а ще бідніші батьки! "А впрочім, чи й там, у Варшаві або Krakovі, не є наші діти патріотами?! Носять корпоратки — й то жовто-сині, пане добродію! — Святкують 1. листопада й Шевченківські роковини, загалом пропаганда між польською суспільністю й так далі".

Ні батьки ні діти не хочуть чомусь розуміти, що в першу чергу *місце українському студентові у Львові*, де ніколи не буде забагато молодих і здорових людей до роботи, й що тут робити пропаганду краще, як деінде. Тим часом цій горстці, що твердо держить у руках несплямлений прapor, який перебрала від Кощка, приходиться робити за всіх. І ще все діється коштом їхніх студій та здоров'я. На це байдуже дивиться суспільність і товариши. Ба, що болючіше, — дехто посміє й болотом кидати. Ех — дійсносте українська!

Вже пізнім вечером, коли люди розійшлися, ми подалися до стодоли, де мали заночувати. Загальну тишу переривали лише рівномірні кроки стійкового, що проходжувався біля човнів.

У неділю, 6. VII. 30. р. хрестили ми свої човни. Вже ранком припили ми до Сокала, й не зважаючи на рясний дещ, зараз забралися до роботи. Виймання всіх речей з човнів, миття човнів, уставлення вітваря та інші заняття забрали досить часу. Ледве впоралися ми з своїми приготуваннями, як почали сходитися сокальські українці, що своєю участю в нашему святі зробили нам приемну несподіванку.

Посвячення довершили два сокальські священики. Омель привітав гостей, Мурліка зробив кілька знімок, а "фамілія" заспівала "Боже великий". Опісля присутні гості вписались у нашу проплат'янну книгу. Миттю розібралися ми з пластових однострій та пнатягнули на себе мандрівний стрій, що на нього складалися руханкова сорочинка, штанята та біла шапочка, та випили на воду. Спершу самі, опісля обвозили охочих гостей. Проспівали в'язанку стрілецьких пісень, а далі розбрелись межі гостей, щоб познайомитись з ними та дещо поговорити.

З Сокalem та його мешканцями прощалися ми піснею "Гей, не дивуйтесь". І хоча ми просили в пісні, щоб ніхто не дивувався,

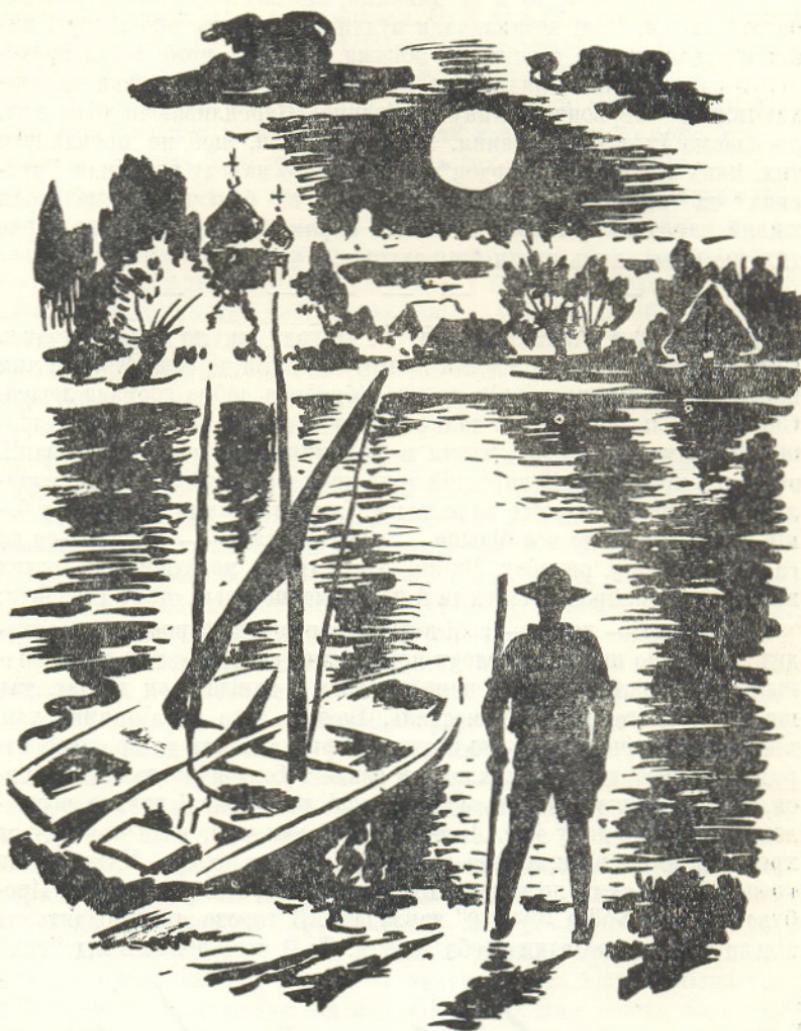
то все таки обличчя деяких обивателів, що спішили на фестиваль "Ochotniczej straży pożarnej" гляділи на нас дуже здивовано й незадоволено.

З хвилинами, що їх провели ми в Ульвівку, в'яжуться в нас усіх дуже симпатичні спомини. В домі о. декана Карп'яка почувалися ми всі наче в себе дома. Якщо маю бути щирий, то мушу сказати, що до того, що матимемо надовго гарні спомини з Ульвівка, причинилися в великий мірі щебетливі Галюсі. Вони то просто відгадували всі наші думки та бажання.

Само село розложилося широко понад Бугом. Дуже мило вражають чепурні господарства з їх великими забудовами та зразковою чистотою. Селяни дуже ввічліві, національно свідомі та інтелігентні. Щоб переконатися в цьому, вистачить перекинутися з ними кількома словами. А вже справді треба піднести це, що всі ходять у своїй домашній, народній ноші, дуже зразково та естетично спорядженій. Видно зрозуміли, що міська тандита це чи не найбільший шкідник народу, який витягає з села останній гріш та людським добром набиває жидівські кишені. Є в селі кілька культурно-освітніх товариств, що проявляють гарну діяльність. Признання за це належиться, між іншими, й зразковому священикові та доброму громадянинові о. дек. Карп'якові. Це один із тих священиків-патріотів, що їх девізом — церква й Україна, — що клали перші основи під національне освідчення села, це один із тих, що, на жаль, уже переводяться.

Бліскавкою пробіг наш час, що його перевели ми в Ульвівку. Навіть і не зчулися, як прийшла пора збиратися у дорогу. Довго прощалися ми з Ульвівком, довго прощалися Галюсі, довго прощається й наш командант (злобні язики казали навіть, що залюбився!) — вкінці таки попрощалися, повісили на човни та почали поволі з жалем у серці опускати Ульвівок, останнє талицьке село.

Хто зна, доки були б ми жалували за Ульвівком, симпатичними Галюсями, та ще дечим, якби не те, що хтось звернув увагу на невеличкий, трохи вже знищений, кам'яний стовп, який вказував, що оце проїжджаємо той славний сокальський кордон. І чомусь нагло зірвалася наша жива розмова, десь забралися жарти, веселість і сміх, на всіх човнах запанував поважний настрій. Очі якимсь дивним вогнем захевріли, живіше забілося в грудях серце. У мене на душі було якось так дивно-святково. Чи ж, впрочім, можна такі моменти вірно описати, представити другим? Щоб це зрозуміти належно, треба все самому пережити!

Сокальський кордон! Скільки то про нього дискутується, пишеться? Хто про нього не говорить—не відає? Може комусь він потрібний був, а може ще й сьогодні нарошне не дозволяють йому затинути та штучно вдержують при житті, хоча само життя чого іншого домагається?! Скільки торя та нещастя спричинив він для української землі, скільки сліз та прокльонів посыпалось на голову тих, що його встановили?!

Сьогодні свято, то й не дивниця, що над берегами стрічаємо багато людей. Одні позакладали вудки та ловлять рибу, другі вийшли поглянути на доспіваюче збіжжя, а молодь може задля проходу. Зі здивуванням глядять на наші жовто-сині хоруговки та слухають, як "Червону Калину" співаємо. Переplиваючи біля них, посилаємо їм поздоровлення. І не видершиш, щоб не проклянути тих, яких ділом оцей "кордон", що з одного народу поробили "руських" та "австрійків" чи пак "галічан", що болюче розшматували живий народній організм! Та життя справедливе й жорстоко карає тих, що виступають проти його законів...

Добре вже стало вечоріти, як заїхали ми до села Літовиж. Справляємося жаво зі своїми приготуваннями до нічлігу та й чим пивидше спішими над беріг, де вже зібралася добра громада людей. Співаємо кілька пісень, а далі заводимо з селянами розмову. Спершу говоримо ми — про життя в Галичині, про різні організації, сгадуємо про недавній народні зrizи до вільного життя. Зразу ставляться до нас з якимось наче недсвір'ям, оглядають нас зі всіх боків та чим далі, то все більше — що так скажу — освоюються та самі встрияють у розмову. Вкінці один, трохи молодший за других віком, видно набрав відваги та й щочав менш-більш отаке говорити:

— Жизнете — каже — себі в такій деревні та й роками не виходите з неї. До школи замолуди не ходили, у церкву теж мало учачали, бо в місті батюшки немає, а коли й навідається до нас, та що нам з цього, коли він москаль. Батьки його українцями були, він же ж "освічений" — то й стидно признаватися до простого народу та й говорити "на хахлацком язике". Тому й москалем зробився, а слово Боже говорить в такій мові, що справді трудно розшлопати, про що йому йде. Людей знає тільки тоді, коли приайдеться хрестити або ховати, а поза тим хай все чорт побере. Читальні чи кооперативи, як це по галицьких селах буває, теж у нас нема. Пробував хтось "Kóiko rolnicze" закладати. З города як приїздять, то тільки тоді, як податки треба давати. Та й чого доброго від "тих"

панів сподіватися. Зайжджають часами такі, як ви, на крилах (човнах). Так що ж — вони поляки, тоді яке їм діло до нас. Проночували та поїхали. Був раз і посол український — кажуть, що зі Львова. От приїхав по голоси та й не показується більше. Ви перші, що зайшли межи нас та щиро говорите з нами. От, якби так частіше навідувалися до нас, порадили, як що робити, то може б тоді і в нас на Волині було трохи краще. А так — самі бачите...

Оттаке то чули ми ще й у Слінчу, Стрижеві, Івові, Залужу та інших селах. Скрізь нарікання, жалі, знеохочення, недовір'я та й зневіра. Ніде не слідно ніяких проявів організованого громадського життя. Все владно панує несвідомість і темнота. Люди не мають належного поняття про свої права. Звідсіля й такі речі, що в них просто повірити трудно. Варто б дещо написати. Та пощо трудиться, як червоний олівець і так цього в світ не пустить. Скажу тільки це, що на Волині все владний пан, то... постерунковий. ого гірше бояться, як самого чорта.

Інтелігентів-українців, що схотіли б хоч трохи працювати над селом, немає. А піп — москаль і учитель — поляк (скрізь польські школи!), як ще не пошкодить, то напевно навіть у голову не попікрабається. Хіба його це все обходить-болить? Ці ж рідкі одиниці, що часом трапляються, чи можуть серед таких обставин щось здіяти, якось цьому попросту розпусливому станові зарадити?! Своєю "активністю" пописується тут хто інший. У такій каламутній воді легко ловлять душі платні агенти червоного московського імперіалізму. Користаючи з несвідомості та невиробленості селян, засипають його хмарою всяких бронштур, часописів та "журналів" від "Нових Шляхів", аж до "Сили" включно. Народ у добрій вірі приймає цю отруту та кормиться, чи краще сказати, затроюється нею. Буває інколи, що й червінці забряжчати та задзвонять чарки, коли треба якусь "трубшу штуку" втяти. Так то наші товариші "здобувають" народ. Тим часом той народ і дальше бідує та живе у крайній нужді, а "оборонці пролетаріату" розбиваються по львівських "Люврах" і "Централках" та справляють бенкети на Набеляка. Самі п'ють та ідять цілком не тірше "буржуазних політиків", а пролетарям з Волині не дадуть навіть кістки облизати. Чи ж впрочім цього можна від них вимагати? Вже досить, юли газети задурно посилають. Це ж коптую трубі тисячі. І все то для народу і все те задурно! Справді, зворушлива посвята!!.

Чим більше наближаемося до Берестя, натрапляємо на кращі трохи села, подибуємо свідоміших людей. Не рідко почуєте вже тут, що ми українці. Тут і там найдете національні часописи, видання "Червоної Калини". В Орхові є читальня "Просвіти". Хваляться приватними курсами при читальні, за що вже їх навіть і карали. І радість вступає до серця. Тішишся, що й на Волині вже світає. Лю-

ди *самі* починають рухатися та організовуватися. Тут знають з часописів, хто є пластиуни.

— На вас — кажуть — уже два дні чекаємо. Довідались, що йдуть українці зі Львова, то й як же не не забачитися та не поговорити з ними.

На їх прошу було зайдено нас кількох до їхньої читальні та розказували їм про життя таличан. Наша розмова затягнулася до пізньої ночі. В Орхові відносилися до нас дуже щиро та привітно.

— Гарні з вас хлопці, що не жалуєте труду й часу, та вибралися на нашу забиту, глуху Волинь, щоб піти межі народ. Наче ті колишні студенти, що ходили від села до села та просвіщали народ. Коли бачимо, що нас не забуваєте, коли дивимося на вас молодих, то й нам приходить охота до праці й боротьби та й надія на кращу будуччину. Кінчіть скоро свої школи та оселяйтесь у Бересті, ст і робота піде. Бувайте здорові та здоровіті усіх таличан.

Отак прощалися з нами в Орхові.

До тарних споминів належить теж день переведений у Забужу. "Ой, видно село" — понеслось голосною луною по селі.

"Ха-ха-ха-ха", пігналось швидко навздогін. Позиралися хлопці, дівчата. Цікаво приглядалися збоку старші. І знову зв'язалася щира розмова, поспипалися жарті. Хтось з нас розказував, як у Галичині молодь у "Лугах" та "Соколах" організовується. Говорили, хто це ті Січові Стрільці, чого хотіли... Чи ж, зрештою, все дається розказати? Знаю одне, що провели ми в Забужу два дні. Багато з нами говорили, багато пісень співали, а на кінець був "Запсіг" Шевченка. Співали поволі, могучо. Повагом випливали з трудей звуки величної пісні — гимну, підносилися вгору й линули в синє, вечірнє небо.

І здавалося тоді, що зв'язуємося з Волинню ще дужче, що ми одні для других ще близькі — дорожчі. Ми чули тоді, як для нас валився отою проклятий єокальський кордон.

Щоб пережити такий момент, варто виріктися таких вакаційних "благ" як забави, данінги й тим подібні "розвривки", варто мокнути на дощі, спати на болоті, заробити на руці тузін мозолів.

Побажавши забужанам доброї ночі, помашірували ми до місця *нашого* нічлігу, співаючи стрілецьке "Не смі бути в нас страху".

З повним від радості й вдоволення серцем, з повною від вражень *тєловою* укладались ми небавом до сну з тим переконанням, що — як казав наш Кацапушка — "нинішня пропаганда була перша / кляса".

Користаючи з того, що в Забужжю ми були якраз у неділю, хотіли піти до церкви та поглянути, як то правиться Службу Божу

в православній церкві. Питаємося людей, чи буде сьогодні відправа та в котрій годині початок. Однаке кожний запитаний здвигає лініво плечима та відказує — "а чорт його знає".

— Підіть найкраще самі до батюшки та розвідасте — кажуть нам.

Нічого робити, то й ідем. Висилаємо до батюшки одного з менших нас на ці розвідини. Небавом довідалися ми від нього ось що: "Не буде — каже — сьогодні Богослуження, бо матушка забула... спекти просфору. А без неї ніяк Богослуження правити". Оттаке то почув наш висланик від батюшки, само собою в московській мові.

Такі ось типи ведуть наших православних "до царства небесного". Стрічаючися під час нашої мандрівки чи то безпосередньо з цими православними попами, чи розмовляючи з народом, прийшли ми до переконання, що ці отці духовні — це здебільшого новооспеченні ренегати, що зрадили рідний народ, люди без чести й гідності, без почуття обов'язку, що гнутться в три погиблі перед "сильними міра" та скажуть, "як пан скаже". Вдома товорять польською або московською мовою, а на столі в них найчастіше "Kurjerek".

В наслідок знаної вже всім політики православної єпархії народ цілковито відчувається від церкви, тратить цілком довір'я до своїх пастирів — валиться основи цієї могутньої та важливої організації, якою для кожної нації є церква. А оскільки більше значення має вона для нації недержавної?! Це добре розуміють бельведерські можновладці й звідсіля такий стан, як оце бачимо.

Ще тірше представляється ця справа на Польщю. Проживаючи серед безмежних болот, не маючи ніякої стичності з культурою, живуть собі бідні поліщуки кожний своїм Богом, стак з дня на день, не маючи найменшого поняття та впрочому і не зраджуючи цінностей, що де чувати. Чуючи від нас, що ми сини такого самого народу як вони, що говоримо тією самою мовою — кажуть до нас:

"А хіба ж **ї** ми маємо своїх панів та вчених людей? Кажете, що вчитесь на **таких** високих школах. І ви не стидаєтесь простою мовою говорити? От **насміхаєтесь** з нас, то говорите, що ви наші, аби танше молоко від нас купити". Так говорили з нами в селі Вигода. Та й справді **ніякovo** на душі стає та серце болить, що ще такі темні, безпросвітні наші брати з північних земель.

Замітне явище, що в таких забутих Богом і людьми околицях добрий ґрунт до своєї "роботи" мають сектярі. Порізнюють людей так, що ісповідник однієї секти готовий у ложці води втопити свого противника з другої. А що найважливіше, то забивають у них усяку ініціативу й активність, наказуючи все терпеливо й покірно зносити, бо "така воля Божа". Експериментує над нашим народом, **хто** хоче й як хоче, та ціль усіх цих експериментаторів одна. А **ми** замість звернути вістря проти тих, від кого нам поважна загроза, колемо ним себе взасмно. Поділилися на безліч організацій і в переконанні, що "тільки моя віра спасення", б'ємо брат брата по голові, опльовуємо себе взасмно, шукаємо спасіння там, звідкіля **для нас** тільки заглада може прийти. Орієнтуємося на всіх, тільки не на себе самих. Очікуємо порятунку від німців, Женеви, англійців і інших спекулянтів — бо хто нині робить щось без інтересу! — тільки не хочемо розуміти, що наша сила та заторука усіх у **нас** самих. Тільки треба мати довір'я до себе та характер. Люди без **характеру** та без довір'я в власні сили все будуть рабами та чужими **наймитами**.

Був день 15. липня. На дворі стояла спека, як звичайно буде в жнива. На синьому розжареному небі не було ні хмариночки. В повній своїй величі пишалося на ньому золоте сонце — плило по вагом, наче корабель по безкрайому морі. Поволі посувались наші човни вперід. Лініво рухалися наші весла. Гарячо, як у пеклі. Купаємося **щохвилини**, єкідаємо із себе все, що тільки можливе. А сонце **начебто** завязлося й ще сильніше припікає. Мамку так "розібрало", що навіть не ворухнеться. Шігіт цілі плечі спражив, у Сиріткі ніс **почервонів** як буряк.

А тут нам тиць під ніс пляжа, що аж серце радується. Навіть само Черче не постидалось би її. Муртика подав проект, щоб тут відпочивати. Владко, як комендант, затвердив, і в цей спосіб дісталася "фамілія" надпрограмовий "раст". На човнах постала така велика втіха, наче між ікродамами, коли "лан конзу" когось на вудку зловить.

Попрятяли ми лодки до берега, а самі давай радість свою визволити. Купаємося, обсипуємося піском, скачемо, кричимо, скільки рота стане, знову лізemo до води. Коли ви ніколи не прогулькували, не жили цим веселим життям на лоні природи, ви не зрозумієте цієї справжньої радості, юности та без журності, в які так багаті

ті хвилини веселого бурлакування. Ви дивуватиметьесь, що дозріла людина голосно смеється, намазується болотом, хлюпається водою, обсипається піском — загалом заховується наче мала без журна дитина. Вам дивно буде, що студенти університету обв'язуються трощею та надівають на голови дивовижні чака, до рук беруть дерев'яні "ратища" та бавляться... в індіян. Щоб чути смак цього, треба самому — що так висловлюється — це вкусити. Якщо переживав хто коли такі хвилини, то палевно належатимуть вони до найкращих споминів. І коли, хоч би під час найбільш невідрядних обставин, крайньої нужди й біди, згадаєте їх, на ваших устах мусить заграти усмішка, а ваше обличчя хоч на хвилину розхмариться. До голови приходять нам тоді думки бадьорі, а душа наповняється чимось, що не дає нам упасти — зломатися, а каже брати біду "за чуба". І в тому найбільша вартість тих дорогих, незабутніх хвилин молодечого мандрування. Вартість такого без журного життя розуміли наші прадіди, коли виправляли своїх синів на Січ. "Там наїсся усіх хлібів та світа побачиш".

Вартість мандрівки розуміють і великі народи світу, та найкращим відпочинком для молоді після цілорічного перебування в школільних мурах уважають не лежати в тіні під вербою чи на ліжку в безсонячних кімнатах — як це чомусь у нас практикується — а повну трудів та невигід мандрівку, що є найкращою школою життя, де виробляється дух та гартується тіло. Коли ж нам не байдужі добро народу та молоді, мусимо їй ми сказати: Молодче, коли маеш вільну хвилину, — так мандруй.

Як ми на "платжі" весело забавлялися, підійшов до нас якийсь дядько та мало не плаче.

— Ой, бачите, везу фіру сіна. Та переправляючися через ріку, натрапив на мілину й ніяк не годен зрушити пором з місця. Може б ви були ласкаві помогти мені.

— Поможемо вам радо — відзвиваємось, а за хвилину ми вже

при роботі. Беремось усі за пором та давай його рушати. Стільки було всяких "Авізів" і "Гей-р-р-руп"-ів, що кінь зі страху аж вуха — бідната — спустив, а бідний дядько тільки очима кліпає. А що чортів та іншої хвороби вилетіло нам при цім з рота, то й найліпший математик не зчислив би. Головне те, що таки слава не пропала — пором дотягнули до берега, бідного дядька, якому вже до розпуки приходилося, таки вирядили в дорогу, а самі з побідоносними вінками полетиці на голові та грімким "Гей, лазароне" ... вернулися на "пляжу". В нагороду за нашу справність обдарував нас Пісуньо смачною зупою, ковбасою, ну і... компотом.

Шісля обіду загальний відпочинок. Лежиш собі в холодку під розставленим шатром та одпочиваеш після такої важкої "праці" як обід. Ніщо тебе не обходить, нічим не журишся. Хай краще кінь журиться, бо має велику голову. А до тебе яке діло журбі? Заночуєш, де ніч застукає, з'єси, що Пісуньо наварить, ідеш задурно, бо "шифа" нічого не коштує, сонця, води та повітря свіжого маєш по-достатку. Значить в все, що до щастя потрібно. Навіть якби цілій світ завалився, то й це не заколотить твого спокою та щастя, бо не знатимеш про це. Звідкіля про довідаєшся, як часописів уже дві неділі не бачив та й нема біля тебе хоч би одного бабського язика... От і приходять тоді до голови всякі припущення. Бо й що то не могло за тих дві неділі статися?! Роздумуючи над всякими можливостями, навіть і не зчуєшся, як попадеш у обійми божеського Морфея, що бере тебе на свої крила та несе ген на Сокіл у далеких Карпатах, де тaborують пластунки.

Стійка тебе здоровить, дижурна стає "на позір" — бож недаром у тебе білій шнур на ший та срібний пасочек і ще й з лелійкою на грудях. Значить таки висока пластова "ранга". Приділюють тобі симпатичну пластунку, що опроваджує по таборі та до всього дас пояснення. Звиджуєш усе, що остається піти з нею на малини — а солодкі ті малини на Соколі таки дуже! — ...аж тут раптом розноситься протяжний, різкий свист сирени й на звук знаного вже "обсади на місця", зриваєшся на рівні ноги, зриваєш шатро й біжиш до свого човна, посилаючи на адресу Владка сотню лютих чортів за те, що перешкодив тобі скочтувати солодких малинових сокільських ...ягід.

Та при веслі скоро холонеш від люті й надмірного зворушення. Зорієнтувавшись у ситуації, бачиш, що це все був тільки сон, що ти не на Соколі між пластунками, а при веслі на "Парафографі". Протреш ще раз заспані очі та приходиш до переконання, що гарний був нинішній "раст", а ще гарніший сон. Однаке, довше над тим не маєш змоги роздумувати, бо мусиш добре братися до весла, тому, що — як каже Владко — до вечора маємо зробити ще 20 кілометрів, а це вже 17. година. Мамка надає темпо, весла тільки мигають у повітрі, й ми пливемо негірше змагунів з Оксфорду...

З новопоприв'язуваними жовто-блакитними хоруговками, в свіжонатягнених руханкових строях, одним словом, "з фасоном", в'їжджаємо 16. VII. до Берестя. Тут прощаємося з Бугом та завертаємо на хвилі Мухавця, що взяв у свої обійми величаву берестейську твердиню. Отут, літ 13 тому, кувалися граници української держави. А нині?.. Кріпость сама — це велика будівля, якої стиль та вигляд і викінчення кажуть догадуватися, що за нею вже довтий вік. Багато бачила та чула. Якби вміла говорити, не одно цікаве розказала б. Тут і там розкинені форти. Полупані стіни, повивалювані вікна — це пам'ятка світової війни.

Пливемо отак нічого не передчуваючи та дивуємося творам людської руки. Аж нараз дорогу загородив яз, чи по-галицькому, тать. Робить багато крику й шуму — аж запінилося. Наче хоче цим показати, що дальше нас не пустить. Якийсь громадянин нас потішає та каже, що їх до Пінська лише... вісімнадцять. Ну — думаю собі — гарний то інтерес переносити 18 разів по три чотиритисякілеві човни! Втім наш Мурлика почухався в голову, затягнув на себе пластовий однострій та потікався кудись. За хвилину, яка не тривала довше чверть години, вертається до нас, просто летить, і то в такім туморі як тоді, коли добре з колесами справиться (любить їзду на ровері!).

— "Фамілія"! Тут треба перетягати човни берегом, але далі всі язи для нас отвором. А ось стойть чорне на білім: "Przepuścić i udzielić wszelkiej możliwej pomocy". I все те припечатане підписом директора водних поліських шляхів.

— Якожж ти вистарав таку вартісну цидулку та й чим пояснити цю щирість та сердешність пана директора до українських пластунів? — запитав хтось із нас.

— На такі "мудрі" питання не відповідаю. Як воно там було, то моя справа. А ви всі багато не говоріть, але перетягайте човни. Гайда — до роботи!

Не було ради. Хоча цікаві були, як то воно було з тим "позволенням" на переїзд, то все про те більше Мурлику не питали. Як казав, що не скаже, то ніхто вже й не пробував довідуватися, бо Мурлика "на вітер не говорить".

Знали ми тільки те, що мусіло тут статися щось подібне, як з тим скорострілом та срібною медалею, що ми вже передше згадували. Одним словом, "нечиста справа". Бо треба знати, що наш Мурлика навіть там дасть раду, де й чорт нічого не втяв би.

Скоро перетягли ми через беріг човни, припили до берестейської "пристані", надягнули однострій та почали вирушати в місто. А треба знати, що Берестя — це неабияке місто, а саме воєвідське. Має навіть кілька поверхових камениць. Назагал досить тарне та чисте. Поліція нас дуже чесно стрічає, літається, "jak się podo-

бая *nasze kresy*" та готова нас навіть по місті опроваджувати. З і зворушенням дякуємо за готовість услугувати та за опіку й просимо прийняття до відома, що вже маємо своїх 21 років. 70% мешканців становлять у Бересті жиди, які нас звуть українськими легіонами та питаютися "таке ваше г'вінтовкі". На те відповідаємо, що нас з голими пластовими палицями — й то дерев'яними — дехто не годен стерпіти, а щоб то було, якби ми на плечах носили "г'вінтовкі". Аж страшно про такі речі споминати!

— Ну, ну! і ви мали колись державу. Був і Скоропадський і Петлюра. Щікаво знати, що там тепер у вас в Галичині?

Загалом берестейські жиди відносяться ввічливо й прихильно до нас, навіть пропонують нам переноочувати в їх мешканнях.

Не знали, мабуть, що маємо запевнений нічліг у школі тов. "Просвіта", куди небавом ми й попрямували, тим більше, що була вже пізня пора, а з важких олив'яних хмар, що вже від полудня частували нас дрібненьким дощем, посыпалося наче з відра.

Директор згаданої вище школи п. Артим'юк та ще кількох громадян прийняли нас так щиро, що справді годі це словами описати. З ними перевели ми цілий вечір дня 16. VII. на щирій розмові. Говорили про все, що тільки за п'ять годин можна переговорити. Розкривали перед собою обопільні турботи й болячки, а в результаті зайвий раз ствердили, що поліщуки та волиняки — простий народ — нічого собі. Нема тільки, на жаль, інтелігентної свідомої верстви, яка хотіла б працювати над цим застрашеним і безрадним селом.

— Ви перші, що замандрували сюди з Галичини до нас, на Полісся, ви — пластуни. Щиро й радісно вітаємо вас. Коли б так на постійно перенеслися до Берестя, то справа куди краще виглядала б — привітав нас цими словами директор Украйнбанку п. Базилевич.

Передпівднє четверга зійшло нам на огляданні всього, що українське. Не жалючи труду, весь час товаришев нам сердечний дир. Артим'юк. Були на могилі письменника О. Стороженка, оглянули церкву, Просвіту, кооперативу. На закінчення загостили до Украйнбанку, що тішиться славою досить поважної фінансової інституції. І справді з пошаною треба віднестися до цієї неоціненої праці, яку ведуть ті нечисленні одиниці в Бересті. З радістю приходиться підкреслити, що в тому Бересті, де ще перед кількома роками нічого (дослівно) українського не було, сьогодні маєте вже тисячу свідому українську сім'ю й добре поставлені культурно-економічні організації.

Праця берестейських українців могла б бути взором для батькох галицьких "поліщуків".

— — — — —
Було це в п'ятницю, 18. VII. Ще високо стояло сонце над зем-

лею, коли приплили до язу, що находитися недалеко села Здітово. Тут почувати ніхто й не думав. Та мимо цього ми мусіли прийняти до відома, що сьогодні вже даліше не поїдемо, бо Мухавець на просторі яких пару сот метрівувесь заложений дарабами, що завтра ранком — 19. VII. — випливають до берестейського тартаку. До вечора зісталося нам багато часу. Користаючи з цього, ми добре викупались, вчасно приготували нічліг, скоро "зреферували" вечерю та зібралися біля невеликої ватри, де вже скоріше примістився був Янкель, Архикордюк і Шісуньо Грицецький.

— "Фамілія"! Шідходьте близче. Сядемо отут біля вогнища, докинемо бадилля й зробимо собі сьогодні ватру. Не підемо вже сьогодні в село "з пропагандою". Хай цей вечір буде наш — для нас самих — обізвався так Янкель.

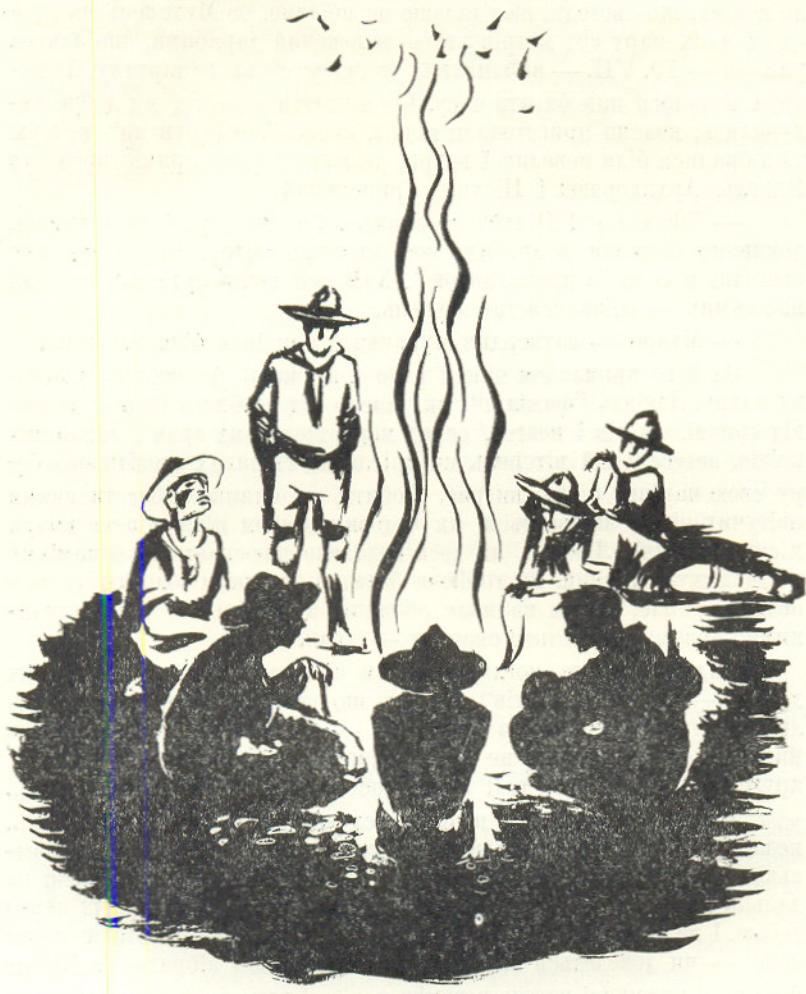
— Мудро — затвердив Муртика й присівся біля вогнища.

За його прикладом пішли радо й всі наши, бо любимо пластову ватру. Любить "фамілія", як далеко від злобного будня, далеко від гризni, сварів і незгод, серед моря шовкових трав і запашних квітів, легесенький вітерець на кріслатах гілляках столітнього бору свою чарівну пісню виграс. Любить, як синява небес тисячами цвітучих зірок засівається, як чудовим вінком цікаво з-за хмари місяць загляне. Любить, як десь недалеко плюскається об каміння потічок журкіливий, як горіюче багаття жменями золотих іскор у безвісті сипле, жаром наливає обличчя, а чимось — чого звичайними словами не дастєся сказати — душі.

Сидиш отак та поглядом своїм обкідаш твоїх найближчих друзів — "Лісових Чортів". І чуеш, що якісь невидимі, сильні вузли в'яжуть тебе з ними в один гурт — одну рідину. Лучить тебе з ними не одна хвилина, не один гарний спомин. Мов у чарівному круговороті замаячать тоді перед тобою картини молодечого віку...

Гімназійне життя... пластові сходини... курінні прогульки... незабутні хвилини таборового життя... спільна праця у студентських організаціях... виправа на Полісся... Нетерпляче чекаєш на дальші картини, та химерна заслона будучності закриває їх перед тобою. І на твое молоде чоло крилаті думи налятають. Питаєш сам себе — чи доведеться колись знову так разом зібратися? Чи не бракне в межичасі когось з-поміж нас?.. І геть проганяєш ці думи, що хмарою підсуються тобі, а очі твої звертаються тоді на дорогих "фаміліантів". В той мент пускаєш у непам'ять всі прогрішення кожного з них супроти тебе, а бачиш тільки хвилини спільної праці, молодечих поривів і змагань, хвилини юного запалу й ідеалізму, безперечно найкращі моменти з твого життя.

Так тобі тоді добре, так любо — радісно. Щасливі, тричі щасливі й дорогі ці хвилини; дорогі тим більше, що в людському житті буває їх небагато...

І як нажипить отак серце, виливається тоді з грудей пісня...
Згадаємо про тих, що далеко від нас — а такі рідні й близькі для нас. Хтось розкаже спомин з давніших мандрівок, а потім знову полинуть звуки "Червоної Калини". Розходимось гуртками та укладаємося до сну. Вколисують нас пестливо мелодійні звуки Моріцової трубки...

Так закінчилася наша остання ватра.

**

І колись ще зійдуться "Лісові Чорти". Виберуться в далеку мандрівку, — десь на далекому Поліссі чи в верхів'ях скелюстих Карпат запалахкотить іхня ватра. Крізь галузя дерев знову про-диратимуться звуки "Червоної Калини". Вийде місяць з-пода хмар-ри й здивується, що біля вогнища для когось ще місця заставили. Залунає команда — "ставай у ряд" — і в одну лаву зберуться. Та в іхній лаві прогалина буде. І згадає тоді тихо блідолиць, що в тому місці, де тепер прогалина, стояв колись всіми люблений, щи-рий, веселий, з хрустальним характером, для інших Гриць, а для "Лісовых Чортів" Пісуньо Грицецький...

Хотіла чомусь судьба, щоб в зааранні молодості зі світом роз-прощався. Далеко від рідній приятелів. Не було кому навіть біль важкий улегшити, ні очей примкнути. Найближчим друзям не суди-лося навіть трудку рідної землі кинути на домовину.

Цих кілька слів хай буде від мене замість нагробної китиці квітів для мого найкращого друга з гімназійної лавки.

24. VII. були ми вже в Пінську, де й кінчилася прогулька. Важко було нам прощатися з човнами. Так що ж! — Приходить усьому кінець — мусіла скінчитися й наша без журна мандрівка. Охоче пили б ще даліше, однак не дозволяє на це наші обов'язки й... кишеня студентська. А впрочім і на весла треба мати якийсь згляд. Досить з них, як тягнули від Буська до Пінська, цеб-то біля 800 км. Хай трохи відпочинуть, то на другий рік даліше тягнутимуть.

Для човнів знайшли ми в Пінську безпечне приміщення. Самі ж у прияві численних глядачів відбули останній приказ і звіт, відспівали пластовий гімн та трімким "Ще не вмерла" закінчили свій перший водний мандрівний табір.

З Пінськом прощалися ми з тією думкою, що на друге літо

знову прибудемо сюди в пластикових одностроях, аби даліше продовжати нашу мандрівку. Хто сподівався тоді, що наші заміри не зможуть словнитися!

Пізно вночі сиділи ми вже в залізничних вагонах.

Протяжливий, різкий свист льокомотиви прорізав нічну тишту, затарахкотіли важкі колеса вагонів.

Ми від'їжджали до Львова...

Мусіє МОРІС *

ПІШКОМ З ПІНСЬКА ДО ЛЬВОВА

I. ТИХИМИ ВОДАМИ ПОЛІССЯ

1. Як дійшло до мандрівки? Написати спомини по 27-ох роках — справа не така легка, тим більше, коли бракує за писів. Можна пригадати собі загальні фрагменти, а дати та назви місцевостей вже вилетіли з пам'яті.

Колись читав я опис з цієї прогулки, написаний дотепно Хвостиком. Цей опис ніколи не появився друком, бо вкоротці, у вересні 1930 року, Пласт розв'язала польська влада.

Дійшло до цієї мандрівки зовсім просто. По розв'язанні водної прогулки Бугом до Пінська, Цігель, Хвостик та я, обчисливши свою готівку, знайшли разом 20 злотих. На залізничний квиток до Львова для одного було це багато, а для трьох замало. Позичати гроші не дозволяла амбіція, ми мали час та манило нас Полісся і Волинь, непротоптані дотепер ногою Лісового Чорта.

Розібравши останки харчів, ми попрощалися з Лісочортівською братією та й з погордою відпровадили декого до поїзду. Почали плянувати дорогу. Дістatisя з Пінська на шлях до Луцька найкоротшою дорогою не так легко. Пінськ лежить над Піною, яка впадає до Прип'яті татворить в тому місці клин, обнятий непрохідними багнами, переритими від ногами Прип'яті — Стоходом. Традиційної "люфтлінії" в цьому випадку не вдалося приноровити. Вер-

* Д-р Іван Мриц, лікар, званий Моріц, живе в Кемптені, Західня Німеччина.

татись назад на битий шлях Кожеличин—Любешів—Ковель видовжувало нам значно і так вже 600 км. довгу дорогу. Найкраще було пароходом дістатися до Стиру в напрямі до Луцька. Однак пасажирські пароходи не курсували кожного дня, крім цього не мали ми грошей на квиток.

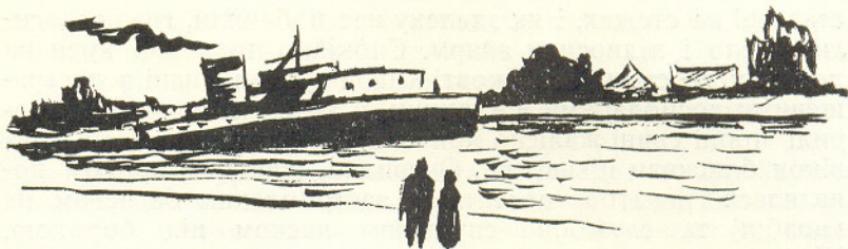
2. На пароплаві.

Ми рішили найнятися на пароплав. Щастя нам сприяло. Знайшли пароплав, який зараз відпливав, капітан прийняв нас з охотою. Десь біля полуодні загуділа сирена і, як матроси, опинились ми на покладі.

Мушу коротко характеризувати нашу трійку. Цігля, заслуженого тайного радника, напевно всі добре знаєте. Чи дуже тепер зошкапів, не знаю, давно його вже не бачив, а до мене він не пише. Але тоді, перед роками, то був кавалерок свого хлопа. Якийсь надприродний змисл дозволяв йому пізнавати, де "пищить в траві". Знав чужі, навіть неподумані, думки. "Ніс" мав досконалій, про що свідчить легендарна пластова пісня "Про ковбасу на Соколі". Другий — це Хвостик, 153 см. росту. Через той один сантиметр мусів зо мною разом відслужити санітарну підхорунжівку та марширувати в останній чвірці. Він та я — дублювали Пата і Паташона. Навіть на Лісо-чортівській костюмівці ми в такому характері виступали, однак у дівчат більших успіхів тоді не здобули. Моєю єдиною доброю прикметою були добре ноги та витривалість в марші. З давен-давна творили ми нерозлучну трійку, як три чортівські пера. Крім цього лучили нас спільні медичні студії (Цігель ветеринарійні), львівський дух та безчисленні спільні мандрівки.

Хто не бачив Полісся, не плив Прип'яттю, багато втратив у своєму житті. Пароплав повільно прорізував срібносірі, безкраї, спокійно-лініїві води. Далеко-далеко маячили, порослі каменем, низенькі береги Прип'яті. Прозоре, ясно-блакитне небо зливалося з водами, а легенъкій східній вітрець холодив розпалений поклад. Земляк-капітан, довідавшись, що ми студенти медицини, набрав до нас великого-респекту. Під вечір запросив нас до капітанської мензи на спільну вечерю. Ціглеві роздулися ніздрі, коли занюхав ковбасу з часником, мені слинка потекла з рота, коли побачив сало та свіжо квашені огірки, а Хвостик, задержуючи повагу філософа, не довго давався припрошувати до чайку з паруючого казанця.

Ніч переспали на лавках в каюті. Раптовий стук зірвав нас на рівні ноги. Затримані мотори, метушня на покладі нагадали нам про небезпеку. Вибігли на поклад. То наш па-

роплав застряг на плитких водах Стиру. Разом із залогою, озброєні в довжелезні дрюочки, почали "давай назад". З трудом вдалося висунути пароплав з мілини та пустити мотори вперід. Тепер треба було то зправа, то зліва відпихати від берегів зручно маневруючий пароплав. Навесні та восени пароплави легко допливають до Луцька; тепер же, через сухе літо, з трудом допливали до Чорторийська. Сердешно роз прощалися ми з капітаном і залогою та коливаючим кроком вступили на незнану нам землю Волині.

ІІ. ШИРОКИМИ ШЛЯХАМИ ВОЛИНІ

1. Що то за вояки?

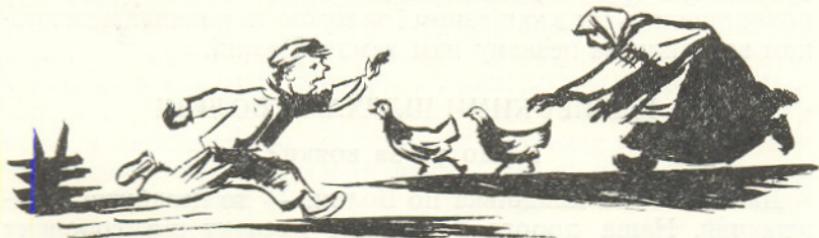
Дальша наша мандрівка по Волині — то незабутні переживання. Наша дорога провадила здалеку від головних шляхів і міст, глухим і рідко заселеним тереном, де села віддалені від себе 15—20 км. Краєвид інший від нашого, галицького. Безмежні поля або старі, дубові ліси. На деревах солом'яні вулики, під ногами пісок або жовта глина. Села здовж широчезної дороги, дерев'яні нетиньковані хатки в густих садках, а на лавках перед тином відпочивають вечером широкобороді дядьки, посмоктуючи люльки.

Старі церковці малі, занедбані зовні і внутрі, а цвинтарі біля них із запалими могилками та похилими хрестиками, між ними безліч понад триметрових чорних дубових хрестів, обвішаних білими запасками. Вони своїм тріпотячим шумом мали б хоронити жінок від різних хворіб.

Наша поява викликувала страшну сенсацію. Якимось невідомим нам способом, швидким, як бездротний телеграф, можливо подібним до "там-там" в джунглях, заалармована була ціла околиця. "Ні, то військо, ні поліція, бо говорять по-тутешньому". Як військо, то дуже бідне, бо не стало на довгі штани та порядні чоботи. Напевно "балаховці", большевицькі партизанські загони Балахова. Вони сильно грабили населення та були пострахом Полісся і Волині по першій світовій війні. Маленькі пастушки були роз-

ствалені на стежах, і як здалеку нас побачили, гнали щосили в село і підносили алярм. Спокійно порпаючі кури на дорозі підносили густі, жовті хмари куряви, гнані перестрашеними господарями в курники, а худі, високоногі, довгогорилі чорні свині жалісно кричали. Село вимирало, а з-поза вікон блискали цікаві очі. Очевидно, швидким кроком появлялася гранатова постать із застромленим багнетом на карабіні та службово спущеним паском під бородою. Штивним, захриплим голосом, з піднесеною рукою, здалека "ужендово" кричала "стуй" та "проше довуд особісти". На наших студентських довідках національність не була зазначена, тому виходили ми на чисто, а то нашу мандрівку закінчили б у найближчому постерунку, бо Волинь була забороненим "табу" для галичан.

Ночували ми під шатром або на скірті соломи. Коли ж попсувалася погода, треба було шукати нічлігу по хатах.

2. Перша маркантна подія

Два маркантні нічліги залишилися мені в пам'яті.

В Галичині ми не журились нічлігом. Зайдемо до священика, розговоримося і... скоро показується, що хтось із нас як не родина близька, то дальша — по батькові, мамі, дідові, стрижкові, вуйкові, теті — або товариш сина, кавалер дочки, або товариш товариша; було стільки комбінацій, що всі були собі знайомими. Приходили місцеві студенти, дівчата. Балам строїв гітару, Мурлика щипав мандоліну, Вуна сідав за розстроєний фортеп'ян, танцювали, співали, бавилися в пошту (Стрілець все голосував за кляштором). Тим часом в кухні шкробали бараболю, садили яйця, виносили з пивниці підсметання в глиняних глечиках. Часом на відміну подавано кулішу або гречану кашу з солодким молоком. Нічліг у стодолі на сіні або покотом на розстелених снопах, накритих ряднами, з приготованими бараницями і коцами до накриття. "Тільки папіросів прошу не курити, пані дзею"! — "Ми не куримо і маємо електричну лямпочку" — була наша відповідь. "Добраніч! — Цілу ручки, добраніч!"

Досвіта голення, купіль над потоком. Снідання вже ждало. Солодке молоко або кавуся з кожушком, пахучий, пшеничний хліб (такого хліба не найдеш в цілому світі), масло (таке саме), мед з вошиною... "Лишіться, зле вам" — сердешно просили. А дехто зі зломаним серцем тяжко прощався...

Волинь туристики не знала. Може для волинянів було інакше. Ділив нас сокальський кордон, який помалу і з трудом проломлювано. Рідка сітка залізничних та битих доріг, а станції віддалені від міст 10 до 15 км. До міста доїздилося т. зв. балагулою. Цей архивитвір комунікації вартій опису. Легкий, драбинястий візок, видовжений до безконечності, потрійні з околотів сидження, застелені дрантивенькими ряднами. Худенькі шкапи мелянхолійно похитують головами, зрезигновано жують січку з прив'язаних поза вухами торбин та безнадійно б'ють хвостами, відганаючи хмарі мух. Довгорудобородий власник балагули за прошує всіх ввічливо до "люксусового" вегікулу. Скількість пасажирів — необмежена. Здається, навіть "Т. 34" не потягне балагули. Однак діється чудо. Міцно ляснув батіг та... вйо!!! — і шкапинята зриваються з місця, не лише тягнуть, але навіть трапом біжать по вимощеній "котячими лобами" дорозі.

Волинські дороги варті свого опису. Будовані під "лінійку" за "батюшки"-царя. На карті позначені як дороги першої класи. Однак твердої поверхні, вистеленої т. зв. "котячими лобами", звичайно п'ять км. перед і п'ять км. поза містом. Назва "котячі лоби" вимагає пояснення, бо молода фамілія призвичаєна до асфальтів і своєю фантазією такої дороги уявити собі не може. Волинь бідна в каміння, одинакові каміньоломи базальту находитися в Берестовці. Але залишилося по полях багато поледнякових брил і каміння з граніту. Таким шутром, величини котячої голови, мощено дороги. Не бажаю ні кому, щоб і в сні їхав такою дорогою.

Між одним і другим відтинком мощеної дороги була м'яка поверхня, але широка до 30 метрів. Цей дивовижний спосіб будови доріг пояснили нам дуже просто. "Стройтелі" брали гроши за цілу дорогу. Високих чиновників по відборі роботи вивозили за місто, де ждала вже приготована закуска і випівка, під вечір сплячих везли м'яким відтинком, а на твердому, коли починало добре трясті, будилися, брали доброго хабаря і все було "благополучно".

По кількох соняшних днях погода попсуvalася. Треба було шукати нічлігу по хатах. Надвечіру, дійшовши до села, застукали до першої з черги хати. Нас спрямували до

солтиса. З недовір'ям оглядав він наші документи, записав наші прізвища в книгу та запровадив до якогось господаря і наказав переночувати. Збентежені господарі всіми силами випрошувалися від непевних гостей. Ми не дали за виграну і залишилися. Коли ж побачили стареньку, хвору бабусю на печі та сказали, що ми медики, дали таблетки, які на щастя помогли, лід був проломаний. Це були, як показалося, свідомі та грамотні селяни. Нас щиро гостили, дали адресу своїх кревняків та просили конечне їх відвідати, бо то подорозі.

3. Друга маркантна подія

Другий нічліг мав більше сенсаційний посмак. "Батюшками" на Волині були переважно росіяни, з цапиними бородами та в кіску заплетеним волоссям, брудні, неохайні. В селі, де прийшлося нам ночувати, був, як казали селяни, свій отець. Здалеку оглянувши охайнє господарство, застукали осторожно до дверей. Відкрила нам паніматка, а по виясненні в чому справа, попросила до кімнати. По хвилині з'явився панотець та почалася розмова. Сиділи ми як на скринінгу в СіАйСі. Хто ми, що ми, чиїх батьків сини, де живемо, при якій вулиці, що робимо, де студіюємо, на якій вулиці той університет, а вкінці, чи маємо які документи?

Приголомшенні питаннями, ми й забули, що з самого початку треба було їх показати. З поспіхом вручили свої довідки, а панотець, чесно перепрошуючи — мовляв, мусить нарадитися з матушкою — вийшов з кімнати. Минали минути за минутами. За стіною чути було шепіт. Нам горіла земля під ногами, бо смеркало, а дощик рясно почав напакати.

Вкінці з ясним обличчям ввійшов панотець, а за ним паніматка з самоваром. Віддав наші довідки, оправдувався, що хоч хата вбога, однак гостям раді, а нічліг може буде не такий вигідний, але здоровий, бо в стодолі на свіжому сіні. Зaproшено до накритого стола, на якому приємно шипів самовар, а славне волинське сало, огірки з медом та інші домашні присмаки миттю зникали. Зав'язалася жива та цікава розмова, панотець усім інтересувався і ніби ненароком замітив, що за стіною живе місцевий сторож публічної безпеки.

Треба було нам спішитися, бо гроші кінчалися. Минули великий залізничний вузол Ківерці, оглянули імпозантні

мури замку Любарта. Натягаючи добре ноги, роблячи денно по п'ятдесят кілометрів на сухому хлібі, помідорах і огірках, дійшли ми до сокальського кордону.

4. Як ми оминули арешту

Нашою ціллю була Камінка Струмілова, яку тепер більшевики перехрестили на Камінку Бузьку. Тут був парохом старенький дідо Цігля, на цілу Галичину знаний та всіми надзвичайно шанований о. шамбелян Цегельський. Нас та внука привітали з одушевленням. Засмалені як чорти, горді з доконаного осягу, ми були сенсацією дня. Наша гордість з чорно-бронзовової краски лиця і колін скоро минула, коли добре вишувалися в гарячій воді. Ми вибліли — вода почорніла.

Треба було прощатися, бо дома ждали на нас різні обов'язки. До Львова можна було їхати або всідаючи в Камінці Струмиловій, або два кілометри далі — в Сапіжанці. Різниця в ціні квитка виносила щось близько 50 грошей. Тих нам бракувало, а позичати не хотілося. Під полуднє пішком рушили ми до Сапіжанки. По дорозі трохи нас дивувало якесь поденервування і неспокій у людей, але, що газет не читали, тому спокійно доїхали до Львова.

Тут довідалися про відбутий попереднього дня напад бойкою ОУН на поштовий амбулянс під Бібркою. В нападі брав участь наш товариш з водної прогулки Бугом до Пінська, Гриць Пісецький. Він, тікаючи і окружений поліцією, пострілом з револьвера покінчив своє молоде, ідейне життя 30. липня 1930. року.

Пізніше Цігель розповів, що станцію в Камінці обставила поліція, яка на нас ждала. Гриць виконав напад в пластовому однострою, бо не мав часу заїхати додому, щоб перебратися.

Врятувала нас від криміналу нестача 50 грошей.

"Лісові Чорти" — учасники виправи на Полісся

Інж. Євген ПАСТЕРНАК

Нотатки про Полісся

1. ТЕРЕН. Полісся — чи не найбільша простором частина української території — лежить в басейні (сточищі) ріки Прип'яті і частинно Бугу і тягнеться зі сходу на захід від Дніпра до Бугу. На заході ріки Дніпро і Буг сполучені Дніпро-Бузьким каналом через допливи: Мухавець — доплив Бугу та Піну — доплив Прип'яті — до Прип'яті і Дніпра. Однак Дніпро-Бузький канал невеликий в перекрої і великого значення для руху не має.

В уяві пересічного українця Полісся — це низинна країна, покрита болотами і лісами. Це — правда, що велику частину Полісся займають Поліські болота (звані в європейських і американських географіях Ротніянськими болотами), однак Поліські болота є наслідком не низинного положення країни (Полісся), а плоскості терену і непромокальності ґрунту. В передісторичні часи, коли велика частина Європи була покрита ледівцями, на Україні лід доходив до теперішнього Полісся і в наслідок коливання температури то посувався вперед на Україну, то відступав назад на північ, свою величезною масою вирівнюючи терен і залишаючи по собі грубу верству водонепроникного ґрунту (в німецькій геології званого "Гешібемергель"), дуже непригодного для рослинності. Коли лід уступив з терену Європи і Полісся — на терені останнього утворилися численні озера і болота, що залишилися до наших часів. Вищі місця поміж болотами з часом торосли лісом. Коли в наші часи частину лісів людина вирубала, щоб здобути місце під управу збіжся, залишилися на зрубах лісів так звані попільнякові ґрунти: сиві ґрунти з виположенім водою гумусом. Попільняки є найбільш убогими ґрунтами України і господарка на цих ґрунтах можлива лише при умові інтенсивного угноювання.

Полісся піднесене понад позем моря 150 до 200 метрів (500 до 670 стп). Це значить, що воно положене багато вище від інших земель України, божі води Полісся спливують в Дніпро до Чорного моря. Поліські болота можна б легко висушити і тим способом здобути для сільської господарки поважні нові терени і піднесті економічно країну. Цією проб-

лемою цікавилися уряди усіх окупантівих режимів, що останньо скупували Україну, і якщо Польща до цього часу не меліорувана, то тільки з стратегічних міркувань, бо Польські болота є великим забороном проти ворожої інвазії і в часі трьох великих воєн від часів Наполеона ані одна велика армія не відважувалася заглиблюватися в терен Польських боліт, обходячи їх з півночі (в напрямку Білосток—Вільно—Смоленськ) або ж на півдні, українськими теренами: Холм—Володимир Волинський—Луцьк—Рівне.

2. **РОСЛИННІСТЬ.** Польські болота являють собою складну систему більших і менших річок: Прип'ять, Піна, Стир, Мухавець, Стоход, Ясельда та ін. з мочарами і мокляками поміж цими річками. Мочари здебільшого поросли болотяними травами: осокою (званою також шуваром), ситником, круглійкою, маєною (диким рижем) тощо. Поміж травою бачимо болотяні квіти: лотач болотяний (латаття), незабудки, водяні лілії та ін. Велику частину болот займають кущі лозини різних сортів, верби, а вищі частини терену, поміж болотами порослі лісами. Найближчі до болот ліси — вільхові, потім березові, осикові і соснові. Сосна займає найвищі частини терену, переважно піскові горби, а по деяку творить сучільні величезні ліси (сосновий ліс на Польщі званий Бір) з високоякісним сортом дерева, так званою жовтою сосновою. Європейська сосна, на відміну від канадської, росте дуже високо вгору і вниз, пускаючи сторчовий корінь глибоко до ґрунтової води. Тому європейська сосна не бойтися посухи. В часі доброї коньюнктури тартаки Польща експортують дерево переважно до Англії, так що в цих тартаках не можна було купити дерева за польські марки чи пізніше злоті, а лише за фунти стерлінгів.

Польські ліси є джерелом ще інших лісових багатств, а саме, різного роду ягід: сунниць, чорниць (не змішувати з канадськими чорницями: європейська чорниця — це окрема порода ягід, широко вживаних у медицині), боршвок (брусниць), малини, ожини, клюкви тощо та грибів, з яких найбільш вартісний рід — так званий боровик, або ж "праздивий гриб", маслюхи, сироїжки, гладуни, зеленки, рижки, підлінки і багато інших. Гриби і ягоди є джерелом харчування і прибутків для населення.

3. **ЗВІРИННИЙ СВІТ.** Розлогі польські ліси є заповідником для звіриного світу і багато дичини, давно вже винищеної в інших частинах

Європи, ще й досі переховується на Поліссі. Так, на Поліссі до останнього часу можна було знайти бобрів, лосів (званих в Казаді мусами), оленів, диких (диких свиней), а з хижаків можна було побачити: вовків, рисів, медведів, лисів. З птахів тільки на Поліссі можна знайти диких гусей, які зasadнично перебувають істотом на побережжі Північного скеану. Багато є в поліських болотах диких качок, бекасів, гуташів та іншого болотяного птаства. В лісах можна було побачити тетерок і фазанів. На півночі Полісся заховався (не знати чи й досі) рідкий оказ дикого зв'яра — зубра. В ріках Полісся до останнього часу було багато риби, з якої спеціально питоменій для поліських вод — карась, щурак, язь і з'юн.

4. НАСЕЛЕННЯ ПОЛІССЯ — це популярно звані "поліщуки", нащадки колишніх слов'янських племен: деревлян і кризичів. Поліщуки й досі вважаються нашими етнологами найчистішими слов'янами серед усіх інших слов'янських народів. Поліські ліси і болота з давніх давен були скоронищем для населення України в часі ворожих навал, подібно як в новітні часи терен Полісся був забороном проти ворожих армій. Тому Полісся після татарської навали стало осідком українсько-литовських княжих родів і відігравло роль втворенні Галицько-Волинської Держави. З усіх інших земель України Полісся має найбільший відсоток українського населення. Чужинці, що завжди ласилися на багаті українські землі, не поспішили колонізувати Полісся. Нечисленні міста Полісся: Берестя, Пінськ, Кобрин, Камінь-Коширський, Костопіль — заселені останньою жидівським та напливовим колонізаційним московським і польським елементом — не змогли зasadнично змінити людностевого складу Полісся.

Українською частиною Полісся треба вважати полуднєву частину від ріки Прип'яті, хоч значні частини Полісся на півдні від Прип'яті тягнуть до українства. Білоруськість південного Полісся є вигадана во-

рогами — москалями та почасті поляками, що волять бачити в сусідстві слабших (під оглядом культурним і політичним) білорусів, анж сильніших українців. Повітовий староста за польських часів в Білій на Підляшші — терені сусідньому до Полісся — казав нашим селянам: "еще білорусам биць собе можеце, але нігди українцамі". Нинішнє прилуччення південних частин Полісся до БССР зчинене наказом Кремлю з двома цілями: поперше, ослабити і зменшити територію України, а подруге — кинути юсть незгоди поміж українським і білоруським народами. Можна дивуватися білоруській еміграції тут, у вільному світі, що вона не зрозуміла цього моменту і малові свої етнографічні мали щораз більше "на виріст", додаючи до них щораз нові терени, що з Білоруссю не мають нічого спільного (напр., Підляшшя, північну Волинь тощо). Білоруська нація надто слабка під кожним оглядом, щоб могла дозволити собі на люксус імперіалістичної експансії.

З терену Полісся вийшов цілий ряд українських діячів культури і політики. Найславніша українська поетеса Леся Українка походила з Полісся і оспівала Полісся в безсмертній "Лісовій пісні". Відомі також письменники: Клим і Валеріян Поліщукі, Фальківський, що згинули десь під большевиками, а також перебуваючі на еміграції: Юрій Косач, Федір Одрач. З громадських діячів належить згадати українську сенаторку до польського сенату в 1922-27 роках — Олену Левчановську.

5. ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ПОЛІССЯ. Переконання, яке йснує серед нашої громади, що Полісся — це найбідніша українська земля, випраздане загалом, хоч убогість поліського селянства дещо умовна, бо він до останнього часу перебував у стані "передісторичного" примітивізму і самовистачальності та закуповував у місті лише ті продукти індустрії, без яких годі було обйтися: заміzo на плуг чи борону (з цього заліза плуг робив сільський коваль), серп, косу, голку тощо. Також у місті мусів поліщук купити солі, нафти. Решту все продувував дома: ходив у білизні з саморобного грубого полотна (випряденого і витканого дома), саморобний світл (званий сукманом), носив зимою баранячу шапку і кожуха, а літом солом'яного капелюха (назва "бріль" не знана на Полісся). Відомі поліські личаки (знані і ношені тільки на Полісі з українських земель) взимку хоронять поліщука від холоду, а влітку від гострої трави в часі косової. Можна б навести цілий ряд інших прикладів господарської самовистачальності поліщука: спосіб будови, де в цілому будинку ви не знайдете аж одного цвяха чи іншого кавалка заліза, дерев'яні в'язання стін на "криті замки" — спосіб знаний тільки на По-

лісі, спеціальні саморобні прилади до ловлення риби — "верші" з лози або ж "кошалки" — для ловлення риби зимою, — все це свідчить про чималий хист поліщука в пристосуванні до життєвих умовин.

Деякі околиці Полісся, що мають кращі ґрунти, стоять на достатньо високому поземі сільського господарства. Так, напр., Кобринський повіт мав за часів Польщі найкращих коней не тільки в Польщі, але і в цілій Східній Європі, і на кінські ярмарки до Кобриня приїжджали ремонтні військові комісії з тих держав Європи, де ще не вийшли з ужитку — перед Другою світовою війною — кавалерійські війська.

Поважним джерелом для прибутків Поліщука, подібно як для гуцула, був лісовий промисл. В часі перед Першою світовою війною, саме поліщукі заламалися сплавом дерева з Полісся по Прип'яті і Дніпру в інші безлісні терени України. Сплави дерева тут називали "плотами". За часів Польщі поліські тартаки перепиливали поліську сосну на експортове дерево, про що мова була попередньо.

Та все ж економічний стан Полісся до останнього часу залишає дуже багато до побажання. Для піднесення добробуту Полісся конечним було давно вже здійснити меліорацію болот, що однак ніколи не було виконане окупантійними режимами з причини воєнно-політичного характеру, про що ми вже згадували. Очевидно, важко піднести економічний стан Полісся без належної освіти населення. Проте окупантійні режими не надто журилися освітою, школи були чужомовні (московські або польські), що ледве чи давали бодай початкову освіту дітям поліщука. За часів Польщі на один мільйон української людності Полісся була одна українська школа (утримувана Т-вом "Рідна Школа" у Львові — учителем цієї школи з осідком в Бересті невідмінно був п. Артем'юк, пізніший єпископ УАПЦ, що помер у Торонто). Однак і цю едину школу поляки вважали конечним замкнути (десь з початком 30 років).

ПОЛІСЬКИЙ ФОЛКЛЬОР. Ми уже згадували "Лісову пісню" Лесі Українки, як поему поліського фолклору, народніх звичаїв, вірувань тощо. Є тільки дві області України — Полісся і Гуцульщина — де цей фолклор дійшов з передісторичних часів до нас. "Тіні забутих предків" М. Коцюбинського — це подібна поема фолклору Гуцульщини. Коли однак дійсний образ Гуцульщини останньо спотворений туристами, здебільшого чужинцями: поляками, жидами, коли гуцул пробував "швейцар-

ти" "панською мовою", щоб придбритися туристові і здобути від цього гроша, то цього гроша ніхто не наставляв поліщукові, ніхто його не підкуповував, і він залишився до нашого часу в своїй первісній, непорушній примітивній красі, як дійсна тінь "забутих предків". Важко зображені людині, яка ніколи не була на Поліссі, увесь час і запах поліського фольклору і поліської природи. Стихія Полісся — це ліс і вода. Чар поліського лісу дуже добре віддано в повісті Короленка "Ліс шумить" (це, як відомо, була відповідь цього письменника на "Огнем і мечем" Сенкевича). Поліський ліс не можна порівнювати до лісів Канади, признаїмні тих, що ми їх бачимо в Онтаріо. Онтарійський ліс є лише на-таком на те, що зветься лісом; поліський ліс — це могутня стихія. Поруч з лісом виступає друга стихія — вода, з якою поліщук так само зжився, як і з лісом, і яка його так само годує, як і ліс. Поліщук мусить боротися з цими обома стихіями, щоб не бути знищеним. Під час весняної повені багато поліських сел стоять під водою, але поліщук тішиться повінню, бо після повені буває великий урожай трави на луках, отже й сіна — единого жнива в багатьох селах Полісся.

Серед цих двох стихій: лісу і води живе людина — поліщук, у своїй примітивній, незаплямленій сучасною культурою, передісторичній красі з передісторичними віруваннями. Поліщук вірить в "уроки" і знає, як їх "відмовляти". Так само поліщук вміє відмовляти небезпеку від укусення гадюки, яких є чимало на Полісся. Також поліщук знає, що відьма забирає молоко від його корови, і відьма може стати воївкулакою після смерті. Тому відьму після смерті треба прибити до могили осиковим колом, але спрітним відьмам і осиковий кіл не завжди помагає, тому найкраще відвезти її труп далеко за велику ріжку і тут поховати знову ж з осиковим колом.

Важко сказати, де кінчается дійсність і починається забобон у цих повір'ях поліщука. На поліських повір'ях базована повість московського письменника (українця з роду) Куприна п. з. "Відьма". Але і в інших, цілком поважних книжках, ви можете знайти факти, як славні лікарі одної з європейських столиць "залічили" до півсмерті свого пацієнта, і коли він не мав вже нічого до втрачення, хтось порадив йому їхати на Полісся до поліського ворожбита-знахаря, і цей ворожбіт вилічив хворого "замовлюванням" і зіллям. З багатьма поліськими знахарями безуспішно зоювали варшавські і берестейські лікарі: знахарі були популярніші від учених знаменитостей.

Віддалений від великоміського шуму, відданий на ласку стихій, на боротьбу з природою, без сторонньої допомоги, поліщук залишився вірним самому собі і заповітам предків протягом століть. З інших частин України — Галичини, Волині, Холмщини їхали наші люди в далекі світи, в Америку і Канаду, шукати щастя і країці долі. Поліщук не йшов і не їхав нікуди, залишаючись на клаптику батьківського ґрунту біля річної річки чи болота. Та й як було їхати? Подорож коштувала величезні гроші, що часами переходили пісняття вихованого на господарській са-

мовистачальності поліщука. Тому ви не знайдете ані в Канаді, ані в Америці багато емігрантів з Полісся.

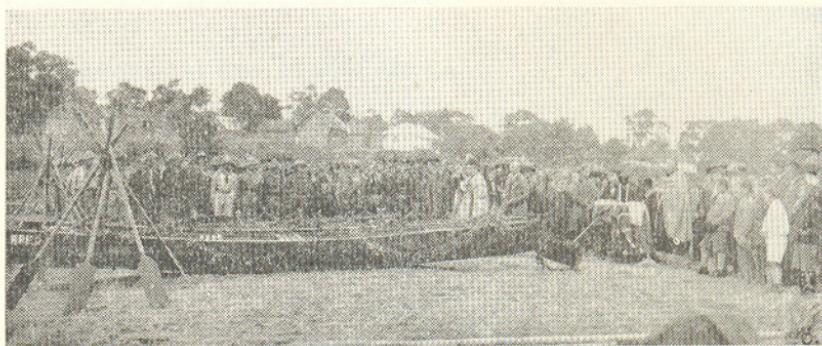
Своєрідний чар Полісся зміг відчути тільки той, хто побував у ньому. Заблукані поміж лісами, ріками і озерами села, звичайно порослі вербами, з невеличкими дерев'яними церковцями, розлогі луки довкола сел — все цвіяне своєрідною романтикою, що викресала стільки поезій у Лесі Українки та інших наших поліських письменників.

Сучасний стан Полісся нам незнаний. Ця наша земля тепер під новою займанчиною і важко сказати, які зміни господарського чи етнічного характеру мають там тепер місце. Проте можна бути певним, що поліщук, який витримав вже не одну займанчину, завдяки власній турботі і відповідності на сторонні впливи, — залишиться й надалі вірним собі і вірним своєї нації, про яку, можливо, широкі маси Полісся знають і відчувають тільки підсвідомо.

"Лісові Чорти" з о. деканом Карп'яком
в садку на приходстві в Ульвівку

Посвячення човнів у Сокалі

З М И С Т

До читача	стор. 5
Парасілюс: <i>Navigare Necessse Est</i>	7
Карло Летючий: На тихих водах	11
Б. Скобар: <i>На байдаках</i>	29
Мусіє Моріс: Пішком з Пінська до Львова	53
Євген Пастернак: Нотатки про Полісся	61

